

Anna Weissmann

HYVEET
OLOSUHDESELVITYSTYÖSKENTELYSSÄ
Hyveet ja moraalinen järkeily sosiaalityön arjessa
olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokemana

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2024

TIIVISTELMÄ

Anna Weissmann: Hyveet olosuhdeselvitystyöskentelyssä. Hyveet ja moraalinen järkeily sosiaalityön arjessa olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokemana.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön maisteriohjelma

Maaliskuu 2024

Tutkielman ohjaajat: Paula Vasara, Tarja Pösö

Tutkielma käsittelee hyveitä ja moraalista järkeilyä sosiaalityön arjessa olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokemana. Lapsen huoltokiistassa vanhemmat voivat viedä kiistan käräjäoikeuden ratkaistavaksi, jolloin käräjäoikeus voi pyytää hyvinvointialueen sosiaalilautakunnalta perheen kokonaistilannetta selvittävän olosuhdeselvityksen. Olosuhdeselvityksen laativat työntekijät tutustuvat perheen tilanteeseen osapuolia tapaamalla sekä osapuolia koskeviin asiakirjoihin ja lausuntoihin perehtymällä.

Tutkielman tutkimusasetelma kohdistaa katseen olosuhdeselvitystyöntekijöiden toimintaan ja heidän omaan kokemukseensa hyveiden käytöstä. Tutkielma sijoittuu suomalaisen sosiaalityön kontekstiin ja perustuu tutkielmaa varten kerättyyn aineistoon ja sen tulkintaan sekä aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä ovat moraalisen järkeilyn ja sosiaalityöntekijän hyveiden käsitteet. Tutkielma hyödyntää myös tutkielman laatijan oman työkokemuksen kautta hankkimaa ammattitaitoa ja tietoa työkäytännöistä.

Tutkielman aineisto on kerätty olosuhdeselvitystyötä tekeville vastaajille lähetetyllä, perinteistä kyselyä laajemmalla, esimerkkitapauksia ja avovastauksia käsittäneellä kyselyllä. Aineistoa tulkitaan sisällönanalyysin avulla. Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka kokonaisuutta kuvaillaan erityispiirteiden avulla.

Tulokset osoittavat, että olosuhdeselvitystyöntekijät käyttävät hyveitä työskentelyssään, kuten esimerkiksi rehellisyyden, hoivan ja huolenpidon sekä oikeudenmukaisuuden hyveitä. Aineiston analyysi osoittaa olosuhdeselvitystyöntekijöiden tiedostavan ammattiinsa liittyvät hyveperustaisuuden odotukset sekä roolinsa julkisen vallankäytön ammattilaisina. Tutkielma tuo esiin uusia näkemyksiä hyveiden käyttämiseen liittyvistä tekijöistä.

Yhteiskunnallinen keskustelu sosiaalialan työntekijöiden eettisestä kuormittumisesta ja työhyvinvoinnista lisää tutkielman yhteiskunnallista relevanssia ja kytkee sen sosiaalityön tutkimuksen laajempaan kenttään. Tutkielman lopuksi esitellään aiheen laajempaa yhteiskunnallista näkökulmaa: toimintaympäristön muuttuessa monimutkaisten ongelmien ratkaisuprosesseihin liittyy arvovalintoja. Tutkimus osoittaa tarpeen aiheen jatkotutkimukselle.

Avainsanat: olosuhdeselvitys, sosiaalityöntekijän hyveet, moraalinen järkeily, perheoikeudelliset palvelut, sosiaalityö

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

ABSTRACT

Anna Weissmann: Virtues-based work in Child Custody Evaluation. Social Workers' Experiences concerning child custody evaluations commissioned by district courts using a virtues-based approach and moral evaluation.

Master's Thesis

University of Tampere

Faculty of Social Sciences, Social work

March 2024

Supervisors: Paula Vasara, Tarja Pösö

The focus of this study was to find out how virtues-based working is experienced by social workers concerning child custody evaluations commissioned by district courts. If the parents cannot come to an agreement regarding their children's residency, they may take the case concerning the child's residency to the district court. The district court may require a child custody evaluation from the wellbeing services county. The child custody evaluation contains the assessment of the family circumstances. Social workers assess the situation by meeting different parties of the family and reading any official reports regarding the parties.

This study explores the actions of social workers within the process of making evaluations concerning child custody and their experiences using a virtues-based approach in their work. This study is based on material collected for the study and the analysis of it, and literature of the theme in Finnish social work context. The research frame in the study are concepts of moral evaluation and virtues-based approach in social work. This study also utilizes the professional expertise and knowledge the writer of the thesis has.

Data were gathered by survey, which consisted of example cases and open-ended questions. The survey link was sent to social workers working with evaluations. The study was qualitative: content analysis was used as a method.

Results indicate that integrity, care and justice were most commonly referred to. The most important conclusion from this study concerning child custody evaluation is that the social workers recognize the expectations of using the virtues-based method in their work. They also recognize their role and power as a governmental authority. The study also introduces new views of the factors that are used in the virtues-based social work.

Ethical and professional well-being of social workers is discussed in our society, which increases the relevance of this study and attaches it to the wider field of social sciences. Operational environment is in change and different values are required when solving complex problems: the study ends with an overview to a wider societal perspective and suggests future themes.

Keywords: child custody evaluation commissioned by district courts, virtues-based social work, moral evaluation, family law services, social work

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin Originality Check service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	OLOSUHDESELVITYS	7
	2.1 Perheoikeudelliset palvelut	8
	2.2 Olosuhdeselvitys	9
	2.3 Olosuhdeselvitystyöskentelyn vaiheet	11
3	MORAALINEN JÄRKEILY	13
	3.1 Moraalinen järkeily	13
	3.2 Lapsen edun näkökulma	15
4	HYVEET	19
	4.1 Hyveet ja sosiaalityön arki	19
	4.2 Hyveiden määrittelyä	22
	4.3 Aiempi tutkimus	24
5	TUTKIMUSASETELMA	26
	5.1 Tutkimuskysymykset	26
	5.2 Lähestymistapani hyveiden tutkimukseen	27
	5.3 Aineisto	29
	5.3.1 Aineiston keruu ja tietosuoja	29
	5.3.2 Otoksen suuruus ja vastaajat	32
	5.4 Sisällönanalyysi	35
6	TULOKSET	38
	6.1 Millaisia hyveitä selvitystyöntekijä kokee olosuhdeselvityksen edellyttävän	38
	6.2 Millaisia hyveitä työntekijä kokee käyttävänsä lopullista selvitystekstiä laatiessaan	46
7	POHDINTA	52
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	59
	8.1 Yhteiskunnallinen relevanssi	59
	8.2 Jatkotutkimus ja hyveet yhteiskunnallisen vallan käyttäjien näkökulmasta	63

Lähteet

Liitteet

1 JOHDANTO

Tutkielmani aihepiiri on alusta alkaen koskenut lapsen huoltokiistaan liittyvää olosuhdeselvitystyöskentelyä. Lapsen huoltokiistassa ratkaisun antavalla käräjäoikeudella on mahdollisuus pyytää tapaukseen liittyen hyvinvointialueen sosiaalilautakunnalta olosuhdeselvitys. Olen työskennellyt joitakin vuosia olosuhdeselvitystyöntekijänä, sekä laatimalla selvityksiä oman työn ohessa toisissa sosiaalialan työtehtävissä, että perheoikeudellisen yksikön päätoimisena olosuhdeselvitystyöntekijänä. Olosuhdeselvitystyöskentelyä tarkastellessa olen nimenomaan kiinnostunut olosuhdeselvitystyöntekijän kokemuksesta. Tutkielmani perustuu käyttämieni lähteiden lisäksi omalla työkokemuksella hankittuihin tietoihin olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyvistä työkäytännöistä ja työpaikkojen sisäisistä ohjeista.

Varsinainen tutkimuskysymys on opintojen edetessä muuttunut. Sosiaalityön maisteriopintoihin kuuluvalla luentokurssilla kuulin ensimmäistä kertaa käsitteestä *sosiaalityöntekijän hyveet*. Olosuhdeselvitystyötä muutamia vuosia tehneenä oivalsin, etten ollut tullut ajatelleeksi hyveiden liittyvän selvitystyöhön. Ymmärtäessäni *sosiaalityöntekijän hyveet* -käsitteen merkityksen ymmärsin samalla, että hyveiden voi ajatella kuuluvan olennaisesti olosuhdeselvitystyöskentelyyn. Hyveellä ajatellaan yleisellä tasolla tarkoitettavan ihmisessä olevia ominaisuuksia, jollaisia kukin yhteiskunta ja aikakausi pitävät arvossa. Päädyin ajattelemaan selvitystyöntekijää ihmisenä ja mietin, oletetaanko selvitystyöntekijällä olevan tiettyjä hyveitä. Tai kenties enemmän hyveitä kuin ihmisillä keskimäärin? Monien ammattikuntien edustajiin saatetaan liittää irrationaalisia oletuksia tietynlaisista ominaisuuksista, kuten ajatus siveellisistä opettajista tai pilkuntarkoista insinööreistä. Irrationaalisia oletuksia saatetaan liittää myös sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan edustajiin. Ajatellaanko sosiaalityöntekijän olevan erityisen hyveellinen ja eettisesti oikeudenmukainen ihminen? Tuleeko olosuhdeselvitystyöntekijän olla sellainen? Kiinnostuin hyveen käsitteestä olosuhdeselvitystyöntekijän näkökulmasta ja päädyin tutkimuskysymykseeni olosuhdeselvitystyöntekijän kokemuksesta hyveiden käyttäjänä. Tutkielmani aihe selkiytyi.

Tutkielmassani esittelen aluksi tutkimuskysymykseni ja perustelen tutkimuskysymyksen yhteiskunnallista merkitystä. Seuraavaksi käyn läpi tutkielmaan liittyvää teoreettista viitekehystä ja käsitteitä. Aloitan esittelemällä perheoikeudellisia palveluita sekä olosuhdeselvitystyöskentelyä vaiheineen. Jatkan selvittämällä moraalisen järkeilyn käsitettä. Tämän jälkeen käyn läpi hyveen käsitettä yleisellä tasolla ja tutkimusta hyveiden vaikutuksesta konkreettisessa sosiaalityön arjessa.

Esittelen tutkielmassa käyttämäni teoksen määrittelemät hyveen kategoriat ja niiden määritelmät. Tässä vaiheessa luon myös katsauksen aihepiiristä tehtyyn aiempaan tutkimukseen.

Tutkielmani seuraavassa osassa esittelen laadullisen tutkimuksen menetelmää sekä tutkielman aineistonkeruuta. Perustelen vastaajaotokseni kokoa sekä käyn läpi vastaajien valikoitumista. Esittelen myös kyselyn taustakysymykset. Ennen varsinaisia vastaajille esitettyjä kysymyksiä esittelen aineiston käsittelyyn liittyen valitsemani sisällönanalyysin, minkä jälkeen analysoin keräämäni aineistoa. Perustelen ratkaisuni kysymyksiin saamieni vastausten jaottelutavasta varsinaisten tutkimuskysymysten alle. Käyn läpi aineistosta saatuja tuloksia ja arvioin niitä varsinaisten tutkimuskysymysten kannalta.

Tutkielman lopuksi arvioin, vastasiko aineisto alkuperäisiin tutkimuskysymyksiini. Teen johtopäätöksiä aineistoon perustuen ja esittelen tutkittavan ilmiön yhteiskunnallista relevanssia sekä sen merkitystä rakenteellisen sosiaalityön kannalta. Viimeiseksi esittelen aineiston tulkinnessa heränneitä ajatuksia yhteiskunnallisen vallankäytön näkökulmasta, sekä tuon esiin jatkotutkimuskysymyksiä hyveiden käsitteeseen liittyen.

Tutkielmassani käytän olosuhdeselvitystyöntekijästä myös nimityksiä selvitystyöntekijä sekä sosiaalityöntekijä. Kaikki olosuhdeselvityksiä laativat työntekijät eivät ole sosiaalityöntekijöitä, mutta heillä on lain mukaan oltava pätevyys toimia hyvinvointialueen pätevyysvaatimukset täyttäen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 16).

2 OLOSUHDESELVITYS

Lapsen huoltolaki velvoittaa olosuhdeselvitystyöskentelyssä (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 10 ja § 16) keräämään selvityksen kohteena olevista ihmisistä laajalti tietoa. Tyypillisesti työskentelyssä kerätään jokaisessa selvityksessä samat perustiedot, minkä lisäksi käräjäoikeudesta tulleen selvityspyynnön mukana saattaa olla kyseiseen tapaukseen liittyviä erityisiä, tarkemmin määriteltyjä tai yksityiskohtaisia selvitettäviä asioita (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018). Omaan työkokemukseeni olosuhdeselvitystyöntekijänä perustuen jo perustietoja kerätessään myös selvitystyöntekijälle itselleen saattaa herätä lisäkysymyksiä joidenkin tapaukseen liittyvien asioiden osalta.

Kaikka olosuhdeselvitysprosessissa kerättyä tietoa ei ole mahdollista tai edes tarkoituksenmukaista esitellä lopullisessa olosuhdeselvityksessä. Lapsen koulunkäynnin sujuessa tavanomaiseen tapaan ei selvityksessä ole tarpeen eritellä tarkemmin tietotaitoja matematiikan oppiaineessa (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018). Olosuhdeselvitystyöntekijän vastuulle jää lopulta ratkaista, mitä tietoja hän lopulliseen selvitykseen valitsee, kuinka niitä painottaa tai millä tavoin tekstissä ilmaisee.

Uljas-Raution (2010, 151) mukaan tekstin tuottamiseen liittyvä valinnan käsite on keskeinen tarkasteltaessa kieltä ja tekstiä tietoisena tekona, sosiaalisena ilmiönä ja vuorovaikutuksen välineenä. Kieli ei vain toista todellisuutta, vaan se rakentaa aina uusia merkityksiä ilmiöiden ja asioiden välille sanavalintojen, esitystapojen ja viittaamistapojen avulla. Tässä on tutkielmani lähtökohta. Olosuhdeselvitystyöskentelyssä on hyvä pyrkiä kulloiseenkin tapaukseen liittyvän tilanteen kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen. Sosiaalityölle luonteenomaista kokonaisvaltaista ajattelua voidaan pitää moraalisen järjelynä. Huomasin hyveen käsitteen ja moraalisen järjelyn olevan kiinteä osa olosuhdeselvitystyöskentelyn kokonaisuutta, ja tema on läsnä tutkimuskysymystä lähestyessäni.

Jokainen ihminen on erilainen, kuten myös jokainen olosuhdeselvitystä laativa selvitystyöntekijä on erilainen. Ammattitaidon karttuessa myös sosiaalityöntekijän voi olettaa alkavan tunnistaa omaa, henkilökohtaiseen työskentelyynsä liittyvää moraalisen järjelyn tapansa. Millä perusteella olosuhdeselvitystyöntekijä valitsee kuhunkin selvitystyöskentelyn kohteena olevaan tapaukseen liittyen keräämästään tietomäärästä sen, minkä kirjoittaa lopulliseen olosuhdeselvitystekstiin? Missä

määrin selvitystyöntekijä olosuhdeselvitystyöskentelyn tässä vaiheessa tunnistaa käyttävänsä hyveitä?

Elämme aikaa, jolloin länsimaisen yhteiskunnan liberalisoitumisen ja moninaistumisen myötä myös perheisiin liittyvät arvot ovat murroksessa. Nykyisin perhesuhteiden moraalikoodiston sanotaan rakentuvan yhä enemmän ihmisten yksilölliseen neuvotteluun ja harkintaan pohjautuvan induktiivisen (kvalitatiivisen) etiikan varassa. Yhteiskunta säätelee silti perhesuhteita ja erityisesti lapsen ja vanhemman välistä suhdetta edelleen ulkoisin normein sekä lainsäädännöllä. Arvojen moninaistuminen ja erilaiset perhetilanteet ovat pulmallisia myös työntekijöille, jotka edustavat yhteiskuntaa pyrkiessään olemaan perheen apuna etsittäessä sopua kiistanalaisissa tilanteissa. Forsbergin (2012, 8) mukaan ”lain tulkinta ja kansalaisen oikeustaju voivat olla ristiriidassa keskenään. Erilaisten ja keskenään kilpailevien arvojen läsnäolo haastaa niiden pohjalta nousevien vaihtoehtojen moraaliseen järkeilyyn”.

Yhteiskunnassa on esillä erilaisia arvomaailmoja ja osa arvoista laajemmin hyväksytyjä kuin toiset. Arvomaailma määrittelee myös sitä, mitä pidetään hyveinä. Toisin sanoen hyveiksi käsitettyjen asioiden voidaan ajatella heijastelevan yhteiskunnan arvoja. Erilaiset arvomaailmat myös painottavat erilaisia hyveitä. Ihmisten keskenään erilaiset käsitykset arvomaailmasta saattavat myös olla ristiriidassa keskenään. Kaikki arvot eivät välttämättä myöskään takaa toiminnan eettisyyttä (Ylinen ym. 2021, 1). Kuinka hyve määritellään ja kuka sen tekee? Onko olosuhdeselvitystyöntekijän mahdollista hahmottaa omaa työtapaansa hyveen käsitteen kautta? Tutkielmassani on tarkoitus selvittää olosuhdeselvitystyöntekijän kokemusta hyveiden vaikutuksesta olosuhdeselvitystyöskentelyssä.

2.1 Perheoikeudelliset palvelut

Perheoikeudelliset palvelut tarjoavat lastenvalvojan vastaanotolla vanhemmille apua lasta koskevista asioista sopimisessa. Sovittavia asioita ovat kuka toimii lapsen huoltajana, kenen luona lapsi pääsääntöisesti asuu sekä se, kuinka lapsi tapaa toista vanhempaansa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 1 ja § 2). Palvelu on maksuton.

Vaikkei laki kirjallista sopimusta vaadi, voivat vanhemmat halutessaan laatia sopimistaan asioista kirjallisen sopimuksen. Vanhempien niin toivoessa lastenvalvoja vahvistaa vanhempien tekemän sopimuksen, jolloin sopimuksesta tulee lainvoimainen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

8.7.2022/626 § 8). Lastenvalvoja ei kuitenkaan voi päättää lasta koskevista asioista vanhempien puolesta, vaan ainoastaan vahvistaa molempien vanhempien allekirjoittaman kirjallisen sopimuksen. (Lastenvalvojalla asiointi 2023.)

Lastenvalvojan vahvistuksella vanhempien sopimus saa päätöspäivämäärän ja sopimuksen sisältö kirjataan Digi- ja väestöviraston tietokantaan lapsen tietoihin ”huoltajat” -kohdan lisätietoihin. Tietokantaan voidaan esimerkiksi kirjata, kumman vanhemman luona lapsi pääsääntöisesti asuu tai onko toisella huoltajalla yksinoikeus päättää vaikkapa lapsen erikoissairaanhoidon liittyvistä asioista (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018).

Lain mukaan vahvistettu sopimus on toimeenpanokelpoinen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 8). Jos sopimuksessa lukee, että lapsi viettää joka toisen viikonlopun perjantaista sunnuntaihin toisen vanhempansa, etävanhemman, kanssa, myös lain näkökulmasta näin oletetaan tapahtuvan. Mikäli lähivanhempi ei sovitusti luovuta lasta perjantaina etävanhemmalle, voi etävanhempi hakea lastenvalvojan vahvistaman sopimuksen perusteella tuomioistuimelta asian toimeenpanoa. Tällöin tuomioistuimen päätöksellä lähivanhemmalle voidaan määrätä uhkasakko toistuvasta sopimusrikkomuksesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 9d.)

2.2 Olosuhdeselvitys

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys siltä hyvinvointialueelta, jonka alueella lapsella taikka lapsen vanhemmilla tai muulla asiaan osallisella on asuinpaikka. Jos tällaisella henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa, selvitys on hankittava siltä hyvinvointialueelta, jonka alueella henkilö oleskelee. Selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.7.2022/626 § 16.)

Käräjäoikeuden pyytämän olosuhdeselvityksen keskiössä on lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa. Hyvinvointialueiden lakisääteisten perheoikeudellisten lastenvalvojapalveluiden jälkeen esittelen tilannetta, jossa lapsen vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lasta koskevissa asioissa ja hakevat asiaan ratkaisua käräjäoikeudesta.

Mikäli vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista koskevista asioista, toinen tai molemmat voivat jättää asian tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ennen kuin tuomioistuin antaa päätöksen, se voi pyytää lapsen asuinpaikkakunnan hyvinvointialueen sosiaalilautakunnalta olosuhdeselvityksen perheen tilanteesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §.) Sosiaalilautakunta on lain mukaan viranomainen.

Viranomaisilla tarkoitetaan mm. valtion hallintoviranomaisia sekä muita valtion virastoja ja laitoksia, tuomioistuimia ja muita lainkäyttöelimiä, valtion liikelaitoksia, hyvinvointialueen ja hyvinvointiyhtymän viranomaisia sekä kunnallisia viranomaisia, julkisoikeudellisia laitoksia, sekä esimerkiksi lain tai asetuksen perusteella itsenäisesti tehtävää hoitamaan asetettuja lautakuntia, neuvottelukuntia, komiteoita, toimikuntia tai työryhmiä. (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621 § 4)

Tuomioistuimen pyytämä selvitys on lain mukaan tehtävä, jonka viranomainen on velvollinen tekemään (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §). Juridisesti olosuhdeselvityksen ei katsota olevan päätös. Se on kärjäoikeuden selvitystyöntekijältä pyytämä selvitys lapsen olosuhteista.

Kiuru ja Metteri (2014, 116) käyttävät tutkimuksessaan ilmaisua ”tehtäväalue instituutioiden rajalla” eli kuinka saman asian parissa eri viranomaiset työskentelevät yhteistyössä. Kiurun ja Metterin tutkimuksen mukaan kahden eri viranomaisen välinen yhteistyö luo siitä tietynlaisen kokonaisuuden, jossa työskennellään tietyllä tavalla. Viranomaistyö sisältää erilaisia tehtäviä: toisissa tehtävissä työskennellään neuvoa antavana viranomaisena, toisissa päätöksentekijänä. Tehtävät määrittyvät kussakin työtehtävässä noudatettavan lain mukaan.

Olosuhdeselvitys antaa tuomioistuimelle muuta oikeudenkäyntiaineistoa täydentävää tietoa ja sen sisältö riippuu vanhempien hakemuksesta ja tuomioistuimen toimeksiannosta. Olosuhdeselvityksen tekevät lapsen asuinkunnan hyvinvointialueen perheoikeudellisten palveluiden sosiaalityöntekijät. Kunta voi myös teettää selvityksen muun sopivaksi katsomansa tahon avulla tai ostopalveluna. Tuomioistuin ratkaisee riita-asian itsenäisesti, ensisijaisesti lapsen etua ajatellen (Olosuhdeselvitys 2023 A).

Tuomioistuin pyytää hyvinvointialueen sosiaalilautakunnalta olosuhdeselvitystä myös tilanteessa, missä lapsen huoltaja toivoo lisäksi toisen henkilön, kuten puolison tai isovanhemman, merkitsemistä

lapsen toiseksi huoltajaksi (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 7 §). Tällaisessa tilanteessa olosuhdeselvityksen tekemiseen saattaa riittää yksi selvitystyöntekijä (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018).

Perheoikeudellisten palveluiden sosiaalityöntekijät laativat tuomioistuimen toimeksiannosta olosuhdeselvityksen. Toimeksianto saattaa olla yleistasoinen tai sellainen, missä tietyt asiat on yksilöity. Yleensä olosuhdeselvitys laaditaan parityönä. Mikäli toimeksianto on suppea, voi sosiaalityöntekijä laatia selvityksen myös yksin. (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018.) Työpari olosuhdeselvitykseen on mahdollista saada virka-apuna myös toisen paikkakunnan tai hyvinvointialueen perheoikeudellisista palveluista, mikäli lapsen toinen vanhempi asuu toisella paikkakunnalla (Olosuhdeselvitys 2023 B).

2.3 Olosuhdeselvitystyöskentelyn vaiheet

Vaikka olosuhdeselvityksen toteutuksesta ei ole laissa täsmällistä ohjetta, esittelen yleisellä tasolla olosuhdeselvitystyöskentelyn vaiheisiin liittyviä käytäntöjä omaan aiempaan työkokemukseeni perustuen (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018).

Olosuhdeselvitystyöntekijät kutsuvat lapsen vanhemmat olosuhdeselvitykseen liittyviin tapaamisiin. Vanhempia tavataan mahdollisuuksien mukaan yhdessä ja erikseen. Selvitystyöntekijät tapaavat vanhempia yleensä toimistolla. Toimistotapaamisella käydään läpi asioita, joihin vanhemmat ovat hakeneet ratkaisua tuomioistuimelta. Selvitystyöntekijät käyvät tapaamisten aikana läpi myös oikeudenkäyntiprosessia ja vanhemmille kerrotaan olosuhdeselvityksen olevan vain osa tuomioistuimen ratkaisuun vaikuttavista asiakirjoista. Lisäksi vanhempia muistutetaan siitä, että olosuhdeselvitys perustuu vanhempien antamiin tietoihin: selvitystyöntekijät eivät tutki vanhempien kertoman todenperäisyyttä, eivätkä toisaalta voi jättää ottamatta huomioon vanhemmilta saamiaan tietoja. Vanhempia muistutetaan myös olosuhdeselvitystyöskentelyyn osallistumisen vapaaehtoisuudesta.

Vanhempien olosuhteita selvitetään kysymällä esimerkiksi asumisesta, perhetilanteesta ja läheisverkostosta, terveydentilasta sekä päihteiden käytöstä. Lisäksi käydään läpi sekä isoja että pieniä yhteisvanhemmuuteen liittyviä asioita, kuten esimerkiksi lapsen kuljettamista vanhempien kotien välillä tai talvivaatteiden hankkimista. Pääsääntöisesti selvityksen aikana tehdään kotikäynti kummankin vanhemman luo. Lapsen (sekä mahdollisen muun perheen) toivotaan tuolloin olevan

paikalla, jotta vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksesta olisi mahdollista saada jonkinlainen käsitys. Selvitystyöntekijöiden on mahdollista tavata lapsi myös ilman vanhempia.

Selvitystyöntekijät pyytävät myös tarpeellisiksi katsomiaan asiakirjoja tai lausuntoja muilta tahoilta, kuten poliisilta, lastensuojelusta tai päiväkodista ja koulusta. Mikäli pyydetyistä asiakirjoista tai lausunnoista selviää jotakin asian ratkaisuun vaikuttavaa tietoa, sitä voidaan käyttää olosuhdeselvityksessä. Selvityksen aikana pyritään luomaan kokonaiskäsitys lapsen perheen tilanteesta, minkä pohjalta sosiaalityöntekijät laativat olosuhdeselvityksen tuomioistuimelle. Selvityksen valmistumisaika vaihtelee hyvinvointialueittain, sekä työruuhkasta riippuen, kuukaudesta puoleen vuoteen.

3 MORAALINEN JÄRKEILY

3.1 Moraalinen järkeily

Johanna Hurtigin (2010, 17) mukaan ”ajattelutyössä tarvitaan valmiutta etsiä väsymättä uutta tietoa, kykyä arvioida kriittisesti sen merkitystä sekä herkkyyttä tiedostaa ajattelussa käytettyjen työkalujen, käsitteiden ja teorioiden seuraamukset”. Asioiden lähestymistapamme, käsitystemme virheellisyys, tai kyvyttömyytemme nähdä oman ajattelumme esteitä voivat vaikeuttaa ajattelutyötä. Toimintamme eettisten ulottuvuuksien hahmottamiskyky ja asioiden arvioiminen eettis-moraalisesti auttavat kantamaan moraalista vastuuta toiminnastamme ja ratkaisuistamme.

Sosiaalityön voidaan katsoa olevan eettistä vallankäyttöä, jossa lakeja on tulkittava asiakkaan parhaaksi. On tulkittava sitä, mihin lain kokonaisuutena on tarkoitus pyrkiä, ei vain yhtä pykälää. Oikeudenmukaisuus on lain tulkitsijan vastuulla ja sosiaalityöntekijällä arvioidaan olevan yhteiskunnassa paras kyky arvioida, miten sosiaalityön ja siihen liittyvien oikeudenmukaisuuden ja inhimillisyyden tavoite saavutetaan. Koska yhteiskunnan tai yhteisön tila ei pysy muuttumattomana, eivät etiikkaa koskevat periaatteetkaan voi säilyä muuttumattomina. Hannele Forsbergin (2012, 8) mukaan ”asiakkaiden oikeuksien ja kunnioittavan kohtaamisen kannalta tärkeä universaaleihin sääntöihin pitäytyvä etiikka (esimerkiksi sosiaalityön yleiset eettiset periaatteet) osoittautuu usein riittämättömäksi kiistanalaisten kysymysten ratkaisemisessa”. Käytännön tilanteissa sosiaalityön arjessa esiintyvät moraalisesti monimutkaiset tilanteet ja eettiset kysymykset eivät ratkea yleisten periaatteiden avulla.

Ammatillinen ja inhimillinen harkinta kuuluvat sosiaalityöhön. Työntekijöiden vastuuseen kuuluu joustava reagoiminen yksittäisten asiakkaiden ainutlaatuisiin tilanteisiin (Juhila 2009, 305). Työntekijällä on valtaa suhteessa asiakkaaseen ja tämän tilanteeseen johdon ja institutionaalisten rakenteiden samaan aikaan kontrolloidessa työntekijää (Juhila ym. 2017, 4). Moraalinen järkeily tulee lähelle etiikkatyön ajatusta, jonka mukaan eettisesti vaikeissa tilanteissa mahdollisimman moraalisen ratkaisun löytämiseksi erilaisia lähtökohtia on punnittava. Sosiaalityöntekijöiden voidaan katsoa harjoittavan jatkuvaa moraalista punnintaa, sillä sosiaalityöhön kuuluu olennaisesti erilaisten käytettävissä olevien tietojen arvioiminen (Laitinen 2012, 64).

Tarja Pösö (2012, 89) kirjoittaa, että lastensuojelussa kohdattavat tilanteet voivat olla monimutkaisia, ristiriitaisia ja tulkinnallisia. Tästä huolimatta on toimittava ja kannettava vastuu päätöksistä, joita

tehtäessä ei ole varmuutta oikeista ratkaisuista tai tietoa ratkaisujen seurauksista. Tämä määritelmä sopii myös olosuhdeselvitystyöskentelyyn. Kuten lastensuojelussa, myös olosuhdeselvityksessä otetaan aina kantaa siihen, mikä on hyväksyttävää lapsuutta ja perhe-elämää ja mikä ei; kyse on yhteisön toiminnasta ja reaktioista, ja kiistanalaisiakin ratkaisuja ja päätöksiä tehdään osana yhteisöä, kulttuuria ja ajan henkeä. Aikaan ja paikkaan sidottujen sosiaalisten normien ja moraalisten odotusten tarkastelu täsmentää moraalisen järkeilyn luonnetta. (Pösö 2012, 92-93.)

Sosiaalityön ammattilaisten eettiseen työskentelyalueeseen sisältyy päättelyn ja järkeilyn lisäksi myös tunteisiin, identiteetteihin, rooleihin ja vastuisiin liittyvää työtä. Kompleksisissa tilanteissa sosiaalityön arjessa nämä kaikki elementit kietoutuvat toisiinsa, jolloin sosiaalityöntekijän näkemisen työskentelyssään moraaliseen järkeilyyn kykenevänä voidaan katsoa sisältävän oletuksen hyveistä. Moraalista ja etiikasta ollaan sosiaalityössä kiinnostuneita ennen kaikkea arkisena arvottamisena ennemminkin kuin ylevinä ja abstrakteina arvoina. (Forsberg 2012, 7.) Johtopäätökseen pääsemiseen ristiriitaisissa tilanteissa sisältyy vastuunpunnintaa ja pohdintaa siitä, mitä erilaisista ratkaisuista seuraa (Forsberg ym. 2012, 55).

Ongelmatilanteet saattavat sisältää monimutkaisia, kilpailevia todellisuustulkintoja, mistä syystä moraalisen järkeilyn merkitys on noussut esiin osana sosiaalityön asiantuntijoiden ammattitaitoa sisältäen ”käytännössä kertyvän kokemustiedon ja sanattoman osaamisen merkityksen mutkikkaissa arviointi- ja päätöksentekotilanteissa” (Forsberg 2012, 9). Forsbergin (2012, 16) mukaan moraalinen järkeily on mahdollista mieltää toimintatiedon, käytännön viisauden ja hiljaisen tiedon kautta. Ongelmanratkaisutaidot ja monimutkaisuuden ymmärtäminen kehittyvät moraalisen järkeilyn myötä, jolloin moraalista järkeilyä voi käyttää tiedonmuodostuksen apuvälineenä työtilanteissa (Forsberg 2012, 17). Kokonaisvaltaisella tietoon perustuvalla ammatillisella perustelulla, taidoilla ja tilanneherkällä eettisellä harkintakyvyllä uskotaan olevan merkitystä (Forsberg 2012, 9).

Lasten ja perheiden parissa tehtävän sosiaalityön haastavin alue on Forsbergin mukaan monimutkaisuuden ja epävarmuuden kanssa toimiminen. Tämä osaamisalue on heikosti käsitteellistetty ja siksi altis kyseenalaistamiselle muuttuvassa toimintaympäristössä. Ongelmanratkaisu- ja päätöksentekoprosessiin sisältyy eettisesti haastavia, ratkaisunäkymiltään epäselviä ja monimerkityksisiä perhelemiöitä ja niiden hahmottamisen tapoja, mihin liittyy asianosaisten arvovalintoja ja ratkaisujen oikeuttamista. Forsbergin mukaan moraalinen järkeily antaa mahdollisuuden toimia suunnan näyttäjänä ja täydentävän tietoja sosiaalityön monimutkaisissa työtilanteissa. Moraalisten kysymysten tunnistaminen on moraalisen järkeilyn edellytys (Forsberg

2012, 14). Forsberg muistuttaa, että sosiaalityön lisäksi moraalisten ristiriitojen kohtaamista esiintyy myös muiden ammattikuntien työtehtävissä. (Forsberg 2012, 10-11.)

Moraalista järkeilyä pidetään yhteiskunnallisena ja sosiaalisena ilmiönä, mikä on yksilön kehitystä ja ajattelua laajempaa. Arvoristiriitatilanteissa moraalinen järkeily edellyttää tilanneherkkyyttä ja ilmenee ammattilaisten valinnoissa ja niiden perusteluissa. (Forsberg 2012, 15.) Moraalisten ristiriitojen arvioinnissa haetaan ratkaisuja, jotka olisivat kaikkien osapuolten mielestä oikeudenmukaisia ja reiluja. Erilaisten perhetilanteiden eettisesti vaativissa ongelmissa ratkaisut eivät ole selkeitä, eikä niihin ole olemassa ennalta tiedettyä oikeaa ratkaisua. Tavoiteltavan perhe-elämän ei voida katsoa käsittävän vain ihmissuhteita, vaan ne on nähtävä samanaikaisesti kulttuurisina käsityksinä ja institutionaalisina käytäntöinä. (Forsberg 2012, 12.)

Sosiaalityöntekijää voi ajatella aktiivisena asioiden selvittäjänä, ei ainoastaan sääntöjen ja lakien tulkittamisen passiivisena toteuttajana (Anderson & Handelsman 2021, Introduction XI). Kannanottojen ja päätöksenteon tilannesidonnaisuutta, neuvottelevuutta ja tulkinnallisuutta painottavan moraalisen järkeilyn näkökulma korostaa ristiriitaisissa perhetilanteissa työskentelevän asiantuntijan työn humaaniutta; Tarja Pösön (2012, 171) mukaan se antaa tilaa toimijoiden omille arvoille, tahdolle, merkitykselle ja toiveille. Tyyne Ylisen (Ylinen ym. 2021, 2) mukaan ”arkinen etiikkatyö rakentuu työntekijän jokapäiväisissä toimissa ja valinnoissa sekä hänen ajatuksissaan ja identiteetissään”. Työntekijän olisi hyvä tiedostaa omat rationaaliset ja epärationaaliset eettiseen ajatteluun ja päätöksentekoon vaikuttavat näkökulmat, sosiaaliseen vastuuseen ja kulttuuriseen tiedostamiseen liittyvät kysymykset sekä asenteensa omaa eettistä ammatillisuutta tavoitellessaan. Ammattieettinen identiteetti ja päättelykyky ovat elämäntilanteen, ammattiroolin, lakien ja säännösten sekä eettisten koodien mukaan muuttuvia prosesseja (Anderson & Handelsman 2021, Introduction XII). Tarja Pösön (2012, 173) mukaan moraalinen järkeily on parhaimmillaan moraalisen vastuun kantamista ja sen näkyväksi tekemistä.

3.2 Lapsen edun näkökulma

Eräänä yleisen moraalisen järkeilyn strategiana pidetään ajatusta lapsen edusta. Strategiaa on mahdollista käyttää arkielämässä, yhteiskuntapolitiikassa ja vaativassa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Perheikäytäntöihin on sidoksissa asianomaisten näkökulmia. Asianomaisten ihmisten perspektiivien tavoittaminen on Hannele Forsbergin (2012, 18) mukaan tärkeää, koska sitä kautta tilanteiden erityisyys ja mahdolliset arvokonfliktit tarkentuvat ja tulevat esiin. Asiakkailta on

omat moraaliset konfliktinsa, joihin sosiaalityössä pyritään vastaamaan. Myös sosiaalityön arjessa lapsen edun näkökulma asettaa edellytyksen moraalista järkeilyä päätöksentekoa ja toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi (Pösö 2012, 79).

Ihmisten erilaisissa elämäntilanteissa ja muutoksissa lapsen etua joudutaan punnitsemaan (Pösö 2012, 76). Lainsäädäntö vaatii lapsen huoltoa koskevissa päätöksissä huomioimaan lapsen edun. Avioero koskettaa vuosittain yli 30000 lasta. Suomalainen avioeroa koskeva lainsäädäntö korostaa yhteishuoltajuutta, sillä periaatteena on, että on lapsen edun mukaista, että molemmat lapsen vanhemmat ovat lapsensa huoltajia. (Autonen-Vaaraniemi 2012, 101-102.) Autonen-Vaaraniemi (2012, 104) selittää sosiaalisten toimijoiden moraalisen järkeilyn siten, että ihminen punnitsee mielestään parhaan toimintatavan tietyssä ristiriitatilanteessa. Erokiistoissa vanhemmat saattavat ulkoistaa vastuun avioeron jälkeisestä tilanteesta hyvinvointiammattilaisille (Autonen-Vaaraniemi 2012, 115-116). Erotilanteissa, joissa vanhemmat ovat päässeet yhteisymmärrykseen lapsen huollosta ja tapaamisista, tarvetta ammattilaisten vastuuseen vetoamiseen ei samalla tavalla ole (Autonen-Vaaraniemi 2012, 117).

Riitta Laakso (2012, 25) määrittelee moraalitieteeseen liittyväksi eettistä pohdintaa ja kannanottoja lapsen hyvästä, vanhempien oikeuksista ja vastuista sekä työntekijöiden velvollisuuksista. Vahvasti yleisiin ohjeisiin kiinnittyvä sosiaalityö ja normatiivinen etiikka saattavat tilanteissa olla riittämättömiä, minkä vuoksi Laakson (2012, 25) mukaan on hyvä ”huomioida käytännön työntekijöiden moraalinen ääni, joka korostaa henkilö- ja tilannekohtaista lähestymistä, työn luonnetta suhdetyönä sekä suhteiden, luottamuksen, sensitiivisyyden ja kutsumuksen merkitystä”. Sarah Banks ja Ann Gallagher (2009, 1-11) määrittelevät käytäntölähtöisen eettisen tarkastelutapansa hyveisiin perustuvaksi (*virtues-oriented* tai *virtues-based*). Hyveisiin orientoituneessa etiikassa kohteena ovat moraalinen toimija, työntekijä ja hänen moraalisensa sekä ne ammatilliset hyveet, joita sosiaalialan ammattilaisena toteuttaa käytännön tilanteissa tai joita hänen oletetaan toteuttavan (Laakso 2012, 27).

Sosiaalialan työntekijöiden työssään kohtaamat eettiset ja moraaliset ilmiöt voi jaotella kolmeen ryhmään: työkäytäntöjen eettiset aiheet, eettiset ongelmat ja eettiset dilemmat. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat käytännön tilanteet, joissa on selvästi eettinen ulottuvuus, mutta jotka eivät edellytä työntekijältä päätöksentekoa. Toiseen ryhmään kuuluvat eettiset ongelmatilanteet, joissa työntekijän on tehtävä vaikea eettinen ratkaisu, joka sinällään on työntekijälle selvä. Kolmantena ovat eettiset dilemmat eli tilanteet, joissa työntekijän on tehtävä päätös kahden yhtä ei-toivotun

vaihtoehdon välillä, joista ei etukäteen voi tietää, kumpi on oikea ratkaisu. (Laakso 2012, 28.) Vaikka olosuhdeselvitystyöntekijän työ ei sisällä varsinaista päätöksentekoa, työn luonteen voidaan katsoa painottuvan kahden viimeisen ryhmän piiriin. Laakson (2012, 38) mukaan eettinen perusjännite muodostuu yleisen vanhempien oikeuksien tunnustamisen ja yksittäisissä tilanteissa tapahtuvan lapsen hyvän määrittelyn välille. Työntekijä joutuu normittamaan sekä lapsuutta että vanhemmuutta ja joutuu ottamaan kantaa kysymykseen, mikä on hyväksi juuri tälle lapselle ja eettisesti perusteltua toimintaa tässä tilanteessa. Vanhemmuussuhteiden tukemisesta ja yleisellä tasolla oikeuksista puhuttaessa työn eettisiä ja moraalisia jännitteitä on vaikea yksilöidä, sillä ne näyttäytyvät tilanteina ja aiheina. Työntekijän on analysoitava työskentelynsä taustalla olevia henkilökohtaisia käsityksiään vanhemmuudesta, sillä eettisten ja moraalisten jännitteiden rationaaliseen harkintaan liittyy myös eläytymistä, sitoutumista ja vahvoja tunteita. Henkilökohtaiset arvot ja arvostukset liittyvät vanhemmuussuhteisiin, siihen mikä vanhemmuudessa on tavoiteltavaa, joten kyse ei ole pelkästään siitä, mitä vanhemmuudella yleisesti ymmärretään. Työntekijältä vaaditaan reflektiivistä ja moraalista toimintaa. Työntekijän arvot ja asenne suhteessa lapsen vanhempiin, kunnioittava kohtaaminen ja herkkyys toimia eettisesti sekä kyky reflektoida ja analysoida työn eettisiä kysymyksiä ovat merkittäviä tekijöitä hyvää ammatillisuutta määriteltäessä. (Laakso 2012, 40-42.) Tarja Pösön (2012, 75) mukaan ”viittaukset lapsiin ja kannanotot hyvästä ja huonosta lapsuudesta ovat vahvoja yhteiskunnallisen keskustelun ja politiikan välineitä”. Pösö lainaa Anneke Meyerin ajatusta, että kannanotoilla lapsuudesta selitetään, legitimoidaan ja määritellään monia käytäntöjä ja samalla ohjataan toimintaa; lapsuutta käytetään moraalisen retoriikan tärkeänä välineenä.

Olosuhdeselvitystyöskentelyssä lapsen näkökulma pyritään ottamaan huomioon lapsen kuulemisella. Lapsen tiedolla on arvo ja se on moraalisesti tärkeää. On myös huomioitava, että lapsen näkökulma voidaan joissain tilanteissa alistaa lapsen edun käsitteelle. (Pösö 2012, 86.) Lapsen näkökulmaan on hyvä suhtautua myös siten, että se on aina vuorovaikutuksessa tulkittua (Pösö 2012, 87). Olosuhdeselvitysprosessissa lapsen voidaan katsoa olevan Helavirran (2012, 148) määritelmän mukaan institutionaalisen tuen, lastensuojelun, kohteena, jolloin ”kodin olosuhteet ja arki asettuvat lastensuojelullisen arvioinnin, tuen ja kontrollin kohteeksi”. Kodin hyvyys ja huonous ovat usein sosiaalityön arvioinnin kohteena lastensuojelussa. Kotien moninaisuus on sosiaalityössä tärkeää tunnistaa, sillä yksilöllisen, yhteiskunnallisen ja myös erilaisten tilanteiden arvottaminen ja normittaminen hyväksyttävästä vaihtelevat. (Helavirta 2012, 162.)

Kulttuuriset oletukset ja ammattilaisten tekemät tulkinnat hyvästä perhe-elämästä muovaavat institutionaalisia käytäntöjä, jotka kohdistuvat perheisiin. (Laitinen 2012, 47). Organisaatioiden

tekemän työn ihmisten parissa on tarkoitus palvella yhteiskunnan odotuksia yksilön kanssa tehtävän työn ohella. Arkipäiväisissä käytännöissä perheen määritelmä elää ja muuttuu (Pösö 2012, 71). Se, millaiset sosiaaliset teot nähdään sopivina ja kuinka ne oikeutetaan julkisen kritiikin edessä, on moraalista järkeilyä. Moraalinen monimutkaisuus kietoutuu yhteiskunnassa vallitseviin arvioihin. Myös organisaation toimintojen muutoksiin asenteissa tapahtuvat muutokset ja ympäristön muuttuminen vaikuttavat. Moraalista järkeilyä tarvitaan perhesuhteisiin liittyen arvostusten, normien sekä ristiriitaisten tilanteiden suhteen. Yksittäisten työntekijöiden moraalinen järkeily tuottaa organisaatioiden toimintaan omat käytännön työhön liittyvät moraalisäännönsä. Organisaatioiden käytänteiksi institutionalisoituu työntekijöiden keskenään jakama henkilökohtainen moraalit. (Laitinen 2012, 52.)

4 HYVEET

4.1 Hyveet ja sosiaalityön arki

Ylinen kumppaneineen (2021, 4) määrittelee työntekijän hyveiden tarkoittavan

niitä työntekijän ominaisuuksia, jotka saavat hänet toimimaan hyvin, eettisesti ja oikein tehtävässä, jota hän kulloinkin hoitaa. Niiden ajatellaan saavan työntekijän tavoittelemaan työssään oikeina, hyvinä ja moraalisesti arvokkaina pidettyjä asioita. Hyveisiin keskittyminen voi olla yksi keino ratkaista arvostirriitoin tai ammattieettisten periaatteiden toteutumattomuuteen liittyviä ongelmia, sillä hyveiden mukainen toiminta on aina eettisesti kestävää toimintaa.

Eettisyys ja moraalisuus viittaavat oikean- tai vääränlaisen (käyttäytymisen) määrittelyyn ja sen oikeutukseen. Anderson ja Handelsman (2021, 3) määrittelevät *etiikan* ammatilliseen päättelyyn ja päätöksentekoon liittyväksi. *Henkilökohtainen etiikka* tarkoittaa heidän mukaansa ihmisen henkilökohtaista käsitystä oikeasta ja väärästä. Laajemmassa merkityksessä ihmisen henkilökohtaiseen elämään perustuvan käsityksen käyttäytymiseen, määrittelyyn ja päätöksiin liittyen he määrittelevät *moraaliksi*.

Moraalisen järkeilyn voidaan katsoa vaativan asiantuntijalta eettistä herkkyyttä ja ammatillista kypsyyttä huomioiden myös sosiaalisten tekijöiden ja kontekstin merkitystä. Forsberg toteaa, että myös moraalipsykologisia lähestymistapoja on sovellettu sosiaalityön tutkimukseen esimerkiksi tarkastelemalla koulutuksen ja työkokemuksen kertymisen merkitystä yksilön moraalisen järkeilyn kehittymiselle. Sosiaalityöntekijöiden toiminnan moraalialia voidaan tutkia myös sääntö-, seuraus- tai hyve-etiikan valossa. Forsberg mainitsee sääntöetiikasta esimerkkinä tutun velvoittavan periaatteen lapsen edun periaatteesta ja seurausetiikasta tavoiteltavan lopputuloksen saavuttamisen. Hyve-etiikka painottaa Forsbergin mukaan ”sosiaalityöntekijän luonteenpiirteiden, kuten kunnioittavan suhtautumisen, luotettavuuden, rohkeuden ja oikeudenmukaisuuden merkitystä”. (Forsberg 2012, 14.) Hyveperustaisuus ottaa ammattietiikan kannalta huomioon myös sosiaalityöntekijän työhön liittyvät tunteet, ajatukset ja käytännön toimet (Banks & Gallagher 2009, 11). Hyveen käsite antaa tukea työntekijän arvioidessa omaa työskentelyään ammattieettisesti (Banks & Gallagher 2009, 2). Hyveperustaisuus asettaa keskiöön ammattilaisen itsensä, millaisia ihmisiä he ovat tai millaisia

heidän tulisi olla, heidän sitoutumisensa ja pätevyytensä sekä roolinsa julkisen vallankäytön ammattilaisina (Banks & Gallagher 2009, 3).

Etiikkatyö sosiaalityön arjen asiakastyössä tulee erityisen näkyväksi ja tärkeäksi eettisesti vaikeissa tilanteissa, esimerkiksi asiakkaan itsemääräämisoikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Ammattilaisen eettisyyden vaade sosiaalityön arjessa esiintyy tilanteissa, joihin liittyy haavoittuvuutta, riippuvuutta ja valtaa (Banks & Gallagher 2009, 11). Käräjäoikeuden ratkaisun tueksi laaditun olosuhdeselvityksen voidaan katsoa edustavan tämänkaltaista tilannetta. Monimutkaisissa perheiden tilanteissa ei ole itsestäänselvää, minkä katsotaan olevan oikeaa ja tavoiteltavaa toimintaa. Tällaisia tilanteita ilmenee erityisesti huolto- ja tapaamiskysymyksiin liittyvässä sosiaalityössä. Oikeaan ja väärään, hyvään ja pahaan sekä tavoiteltavaan ja vältettävään viittaavia moraalien ja etiikan käsitteitä käytetään tässä yhteydessä rinnakkain (Banks & Gallagher 2009, 16).

Sosiaalityön arki vaatii eettisesti monimutkaisissa ja muuttuvissa tilanteissa monenlaista moraalista punnintaa. Hyve-etiikka viittaa moniin eettisiin teorioihin ja teoreettisiin lähestymistapoihin, joiden keskiössä ovat yksilöiden tai instituutioiden moraaliset ominaisuudet (hyveet) (Banks & Gallagher 2009, 7). Perinteiset eettiset teoriat eivät riitä hyveiden määrittelyyn, sillä eettiset teoriat keskittyvät sääntöihin, moraalisiin tekoihin ja seurauksiin. Myös olosuhdeselvitystyöntekijältä vaaditaan moninaisten asioiden yhteensovittamista, analysointia ja tulkintaa, ja hyveen käsite sopii hyvin työkaluksi selvittämään sosiaalityön ammattilaisen moraalisen järkeilyn käyttöä (Banks & Gallagher 2009, 1).

Millaisia asioita pidetään hyveinä? Banksin ja Gallagherin (2019, 16) näkemyksen mukaan oikeudenmukaisuuteen liittyy harkitsevaisuus ja laaja-alainen tietämys; laaja-alainen ajattelu ja myötätunto liittyvät myös toisiinsa. Sosiaalityöntekijällä on oikeus ja velvollisuus muuttaa työssään kohtaamiaan epäoikeudenmukaisia käytäntöjä. Rohkeutta on myös sanoa asia suoraan ja rehellisesti; se voi olla vaikeaa, mikäli se esimerkiksi tarkoittaa myönnettävien palveluiden vähentämistä tai peräti poistamista. Tieteellisen tutkimuksen kontekstissa Banksin ja Gallagherin (2009) näkemys inhimillisyyden määrittelemisestä rohkeaksi teoksi on mielenkiintoinen. Hyveet liittyvät toisiinsa monin tavoin.

Arvot itsessään eivät välttämättä takaa toiminnan eettisyyttä (Ylinen ym. 2021, 1). Ruokolainen kumppaneineen (2018, 1) pohtii, että

organisaation arvona voi olla tehokkuus, jota voidaan toteuttaa myös eettisesti kestävämmällä tavalla esimerkiksi pyrkimällä säästöihin henkilöstöä kuormittamalla. Joissakin tilanteissa työntekijä voi myös joutua valitsemaan kahden eettisen periaatteen väliltä, esimerkiksi yhdenvertaisuuden ja inhimillisyyden. Työntekijän hyveisiin keskittyminen nähdään nykyisin yhtenä keinona ratkaista arvostiriitoihin tai ammattieettisten periaatteiden toteutumattomuuteen liittyviä ongelmia. Tällöin huomio siirretään säännöistä ja ohjeista yksittäisen työntekijän eettiseen ajatteluun, toimintaan ja käyttäytymiseen työssään.

Omaksutut taidot liittyvät hyveiden käyttämiseen konkretisoituen työssä työrooleina ja tehtävinä. (Pekkarinen ym. 2023, 191). Banksin ja Gallagherin (2009, 45) mukaan ihminen ei ole ”rationaalinen automaatti” ja työntekijän tulee pyrkiä olemaan tietoinen vallastaan vuorovaikutustilanteessa. Työntekijän on huomioitava oman toimintansa vaikutus – hyvässä ja pahassa – suhteessa asiakkaaseen. Tämä mahdollistaa myös työntekijän kokonaisvaltaisemman ajattelun oman ammattilaisuutensa eettisestä kehityksestä.

Tarve työntekijän työskentelyn hyveperustaisuudelle korostuu erityisesti tilanteessa, jossa liian suuri ohjeistusten tai päätöksentekoon liittyvien mallien määrä tekee työstä hankalaa. Tällöin työntekijän eettisyyteen ja moraaliseen harkintaan perustuvaan työtapaan tulisi kiinnittää huomiota. (Ruokolainen ym. 2018, 2.) Teknisen ratkaisun löytäminen usein sekavaan ja monimutkaiseen pulmaan on sosiaalityön haaste. Epävarmuus, monitulkintaisuus ja monimutkaisuus liittyvät sosiaalityön arjen ilmiöihin. Juuri tällaiset tilanteet vaativat työntekijältä ammattitaitoa. (Banks & Gallagher 2009, 82.) Banksin ja Gallagherin (2009, 85) mukaan ammattitaito sisältää kyvyn oivaltaa eettisiä ulottuvuuksia ja löytää niistä olennainen, kyvyn moraalisen käsityksen luomiseen sekä refleктоivan ja harkitsevan kyvyn päätöksentekoon.

Hyveen käsitettä tutkineet Banks ja Gallagher (2009, 65) kritisoivat sosiaalityön arjen eettisen työskentelyn sisältävän ylirationaalisuuden vaatimuksen painottaen liiaksi järkeä ja tietoa tunteiden jäädessä liian vähälle huomiolle. Heidän mukaansa työntekijän ymmärrys tunteidensa hallitsemisesta liittyy ammatillisuuteen ja on tärkeää työntekijän kyvylle toteuttaa työtehtävänsä. Muiden ammattiryhmien lailla myös sosiaalialan työntekijät kärsivät uupumuksesta ja heidän elämässään saattaa olla yksityiselämään liittyviä pulmia, mitkä seikat heikentävät kykyä hyveperustaisen työtavan käyttämiseen (Ylinen ym. 2021, 17). Kiinnostava on myös Banksin ja Gallagherin (2009,

69) esittämä ajatus, että sosiaalityöntekijää voi ajatella sosiaalisena näyttelijänä roolissaan, jolloin hän kykenisi jättämään oman henkilökohtaisen asemoitumisensa taka-alalle.

Sosiaalityöntekijöiden hyveiden käytön kokemukseen liittyvää tutkimusta edustaa Suomessa Tyyne Ylisen ja Mervi Ruokolaisen (2021) hyvetutkimus. Heidän mukaansa ”hyvää sosiaalityötä ei voi toteuttaa ilman, että sosiaalityöntekijä kokee voivansa noudattaa työssään työhön liittyviä hyveitä, kuten esimerkiksi oikeudenmukaisuutta, inhimillisyyttä ja arvostavuutta”. Ylinen ja Ruokolainen ovat pyrkineet tutkimuksillaan vastaamaan kysymykseen siitä, millaisten tekijöiden työntekijät näkevät vaikeuttavan hyveiden mukaista toimintaa sosiaalityössä. (Ylinen ym. 2021, 3.)

4.2 Hyveiden määrittelyä

Tutkielmaani ohjaa aikaisemman tiedon perusteella muodostettu analyysirunko ja käsitejärjestelmä. Tuomen ja Sarajärven (2018, 131) mukaan ”teorialähtöisessä sisältöanalyysissä kategoriat määritellään aikaisemman tiedon perusteella, ja niihin etsitään aineistosta sisältöjä niitä kuvaavista lausumista, jolloin edetään niin sanotusti yleisestä yksityiseen”.

Käytän moraaliseen järkeilyyn liittyvänä työkaluna hyveen käsitettä. Brittiläiset tutkijat Sarah Banks ja Ann Gallagher ovat teoksessaan *Ethics in professional life, virtues for health and social care* (2009) määritelleet hyveiden kategorioita. Gallagher on koulutukseltaan sairaanhoitaja ja Banks puolestaan muun muassa sosiaalityöntekijä, joka on tutkinut erityisesti sosiaalityötä ja etiikkaa. Kyseiset tutkijat kertovat pyrkineensä luomaan hyveiden käsitteistä hybridimallin, jossa eri ammattialojen käytännön työn näkökulmien lisäksi työstetään hyveen käsitteen määrittelyä myös moraalifilosofian näkökulmasta (Banks & Gallagher 2009, xii). Olosuhdeselvitystyöntekijänä saamani ammattikokemuksen perusteella katson Banksin ja Gallagherin määrittelemät hyveiden kategoriat erityisen sopiviksi oman tutkielmani tutkimusasetelman kannalta. Tästä syystä olen valinnut tutkielmassani käyttämäkseni työkaluksi *Ethics in professional life, virtues for health and social care* -teoksesta (Banks & Gallagher 2009) saamiani yksilöityjä hyveiden termejä ja niiden määritelmiä aineistoa kerätessäni. Esittelen seuraavaksi vastaajille toimitettuja määritelmiä hyveiden kategorioista.

Hoivan ja huolenpidon hyve sisältää työntekijän vaikuttimen eli halun kohdata ihminen. Se sisältää moraalisen hienotunteisuuden eli ymmärryksen siitä, kuinka omat toimmemme vaikuttavat toiseen ihmiseen. (Banks & Gallagher 2009, 103.) Hoivan ja huolenpidon hyveessä työntekijä ottaa vastuuta

kohtaamastaan ihmisestä ja tälle tärkeästä asiasta. Työntekijä huomioi toimivallan käyttöönsä eli kelpoisuuttaan ratkaista toisen ihmisen asia huomioimalla, kuuntelemalla ja empatiakyvyllä. (Banks & Gallagher 2009, 104.)

Ammatillisen kunnioittavuuden hyve sisältää muun muassa yksilöllisyyden, itsenäisyyden, arvokkuuden, luottamuksellisuuden, yksityisyyden, oikeuksien, arvojen ja velvoitteiden huomioon ottamisen vuorovaikutustilanteessa (Banks & Gallagher 2009, 117). Se käsitetään työntekijän sitoutumisena pyrkiä tutustumaan ja ymmärtämään toisen ihmisen näkökulmaa (Banks & Gallagher 2009, 126).

Luotettavuuden hyve määritellään kyvyksi luoda ammatillinen suhde ihmiseen ja ylläpitää tätä suhdetta (Banks & Gallagher 2009, 145). Se määritellään työntekijän luotettavuutta ja vastuullisuutta ilmaisevana käytöksenä (Banks & Gallagher 2009, 146).

Oikeudenmukaisuuden hyve sisältää sekä työntekijän henkilökohtaisen oikeudenmukaisuuden että sosiaalisen (yhteisön sääntöjen mukaisen) oikeudenmukaisuuden (Banks & Gallagher 2009, 161). Muista hyveistä poiketen oikeudenmukaisuuden hyve ei liity niinkään ihmisten välisiin suhteisiin, vaan painotus on rakenteellisissa hyveissä; punnitaan samankaltaisuuksia suhteessa muiden ihmisten tilanteeseen (Banks & Gallagher 2009, 166).

Rohkeuden hyvettä pidetään hyveistä ihailtavimpana. Se liittyy haavoittuvuuteen ja erehtyväisyyteen ja määritellään erilaisten pelkojen voittamisena (Banks & Gallagher 2009, 174). Rohkeuden hyve saattaa toisinaan sisältää työhön liittyvästä protokollasta poikkeamista, esimerkiksi työntekijän valitseman toimintatavan toivon luomiseksi tai päämäärään pääsemiseksi (Banks & Gallagher 2009, 179). Rohkeuden hyvettä käytetään eri tavoin jokapäiväisessä arjessa sekä poikkeuksellisissa tilanteissa (Banks & Gallagher 2009, 190).

Rehellisyyden hyveen voidaan katsoa liittyvän moraaliseen kykyyn muiden hyveiden käyttämiseksi (Banks & Gallagher 2009, 195). Tämä kyky yhdistää omat persoonallisuudenpiirteet ehjäksi kokonaisuudeksi (Banks & Gallagher 2009, 199). Rehellisyyden hyve on kykyä vastata muutoksiin ja muokata oman itsensä kokonaisuutta ammatillisia näkemyksiään päivittämällä (Banks & Gallagher 2009, 203, 207).

4.3 Aiempi tutkimus

Käyttämieni teoreettisten kytkentöjen kautta tutkielmassani on tunnistettavissa aiemman tiedon vaikutus. Käytän aikaisempaa tutkimusta kuitenkin siinä merkityksessä, että se ohjaa ajatuksiani uusiin suuntiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109.) Tutkielmassani analyysi ei perustu suoraan teoriaan, mutta teoria auttaa sitä. Tutkielmaani varten olen perehtynyt tutkimusaiheeseeni liittyvään aiempaan tutkimukseen, mikä on auttanut hahmottamaan ilmiökenttää ja antanut samalla tietoa tutkimuksissa käytetyistä menetelmistä.

Sosiaalialaan liittyen hyveistä Suomessa on olemassa jonkin verran aikaisempaa tutkimusta. Aiempi tutkimus perustuu pääosin työelämän hyvetutkimukseen organisaatioiden eettisten hyveiden näkökulmasta. Työntekijöihin liittyvää hyvetutkimusta löytyy varsin vähän. Hyvään työntekijään liitettävillä odotuksilla tarkoitetaan tiivistetysti ”yksilön subjektiivista ja julkilausumatonta näkemystä niistä vastavuoroisista odotuksista ja velvollisuuksista, joita työntekijän ja työnantajan väliseen suhteeseen sisältyy” (Ruokolainen ym. 2018, 3). Tutkimusten mukaan työntekijää kuormittavat ja hänen työkykyään heikentävät toteutumattomat odotukset (Ruokolainen ym. 2018, 4). Yleisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa työntekijöiden hyvinvointi herättää nykyisin myös laajempaa kiinnostusta. Tämä koskee erityisesti terveydenhoito- ja sosiaalialaa, ja näiden alojen työn aiheuttamaa eettistä kuormitusta. Näin ollen sosiaalialan työntekijöiden hyveiden käyttämisen kokemukseen liittyvä tutkielmani kytkeytyy sosiaalityön tutkimuksen laajempaan kenttään.

Sosiaalialan työntekijöiden hyveisiin liittyvän ilmiökentän tutkimusta ovat viime vuosina ansiokkaasti edistäneet muun muassa tutkijat Tyyne Ylinen ja Mervi Ruokolainen. Vuodelta 2021 oleva artikkeli (Ylinen ym. 2021) sosiaalityön hyveistä pyrkii selvittämään, millaiset tekijät voivat vaikeuttaa työntekijän hyveiden mukaista toimintaa sosiaalityössä. Kaksivuotiseen hankkeeseen liittyvä tutkimusartikkeli perustuu vuonna 2016 kerättyyn haastatteluaineistoon, joka käsittää yhteensä 38 yksilöhaastattelua. Haastatteluihin osallistuivat kahden kunnan perhe- ja sosiaalipalvelujohtajia, aikuissosiaalityön, lastensuojelun ja vammaispalveluiden lähiesimiehiä sekä heidän alaisuudessaan työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia.

Myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisema raportti *Käytäntötutkimuksia sosiaalityön toimintamalleista* (Karjalainen ym. 2023) vuodelta 2023 sisältää sosiaalialan työntekijöiden hyveisiin liittyvää tutkimusta. Käytäntötutkimuksessa hyveet ymmärretään kietoutuneina toisiinsa, ja niiden käyttöä tarkastellaan kokonaisuuksina konteksteissaan (Pekkarinen ym. 2023, 186). *Hyveellisyys*

etsivää työtä ohjaavana eettisenä kompassina -artikkelissa (Pekkarinen ym. 2023, 185-200) käytäntötutkimuksessa tarkastellaan, miten etsivää sosiaalityötä tekevät ohjaajat järkeilevät, perustelevat ja selittävät työtään. Kiinnostuksen kohteena on, miten hyveet tulevat näkyviksi työntekijöiden tapoina sanallistaa ja kuvata tekemäänsä työtä sekä miten hyveet konkretisoituvat etsivän työn käytännöissä.

Hyveen käsitteeseen ja hyveen kategorioihin perehtymisessä olen käyttänyt brittitutkijoiden Susan Banks ja Ann Gallagher (Banks & Gallagher 2009) teosta vuodelta 2009. Heidän määrittelemiään hyveen kategorioita käytän tutkielmassani vastaajille suunnattuihin kysymyksiin liittyen.

Runsaammin aiempaa tutkimustietoa löytyy sen sijaan moraaliseen järkeilyyn sekä olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyen. Tutkielmani johtopäätöksiin ja yhteiskunnalliseen relevanssiin liittyvään rakenteellisen sosiaalityön näkökulmaan on samoin löytynyt aiempaa tutkimusta.

Olosuhdeselvitystyöskentely perustuu Suomen lakiin ja tapaan, jolla suomalaista sosiaalityötä tehdään. Koska kyse on suomalaisesta sosiaalityöstä, painottuu tutkielmani lähdemateriaali suomalaiseen tutkimukseen.

5 TUTKIMUSASETELMA

5.1 Tutkimuskysymykset

Millaisia hyveitä olosuhdeselvitystyöntekijä kokee olosuhdeselvitystyöskentelyn edellyttävän? Millaisia hyveitä olosuhdeselvitystyöntekijä kokee käyttävänsä lopullista selvitystekstiä laatiessaan? Nämä ovat tutkimuskysymykseni. ”Ilmiö, näkökulma ja kysymyksenasettelu teoreettisine ja kontekstuaalisine sidoksineen” muodostavat tutkielmani tutkimusasetelman. (Laitinen 2010, 54.)

Aiheen yhteiskunnallinen relevanssi on ajankohtainen ja tärkeä, sillä hyvinvointialueiden lakisääteisten palvelujen tuottaminen herättää kysymyksiä lain, asiakasturvallisuuden ja työntekijän aseman suhteen. Eettisyyden toteuttamiseksi ja virheiden välttämiseksi organisaatioissa laaditaan suuri määrä erilaisia sääntöjä ja ohjeistuksia, mutta kuten Ylinen (2021, 2) toteaa, ”säännöillä ei voida ratkaista jokaista eettisesti haastavaa tilannetta tai yksittäistapausta”. Tästä syystä tutkimuskysymykseni kohdistavat katseen työntekijöiden toimintaan ja heidän omaan kokemukseensa hyveiden käytöstä.

Sosiaalityö pyritään järjestämään niin, että se tuottaisi ihmisille tasa-arvoisuutta eli globaalien ja eettisten periaatteiden mukaisia asioita, kuten kunnioitus, ihmisarvo ja itsemääräämisoikeus (Pohjola ym. 2014, 19). Sosiaalityöllä on merkittävä rooli toimia asiantuntijana sosiaalisen kehityksen hyväksi ja asiantuntijarooliin liittyä työntekijän eettinen sitoutuminen (Pohjola ym. 2014, 241).

Olosuhdeselvitystyöskentelyn aikana selvitystyöntekijä saa paljon tietoa eri tahoilta ja selvitystekstin tarkoitus on nimensä mukaisesti selvittää huoltoriitatilanteen osapuolten näkemyksiä ja perheen tilannetta. Kaikkea tietoon tullutta materiaalia ei olosuhdeselvityksen puitteissa ole mahdollista referoida, sillä tekstistä tulisi liian pitkä luettavaksi, eikä selvityksen tarkoitus ole olla litteraatio käydyistä keskusteluista tai saaduista tiedoista (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018). Kerätyt tiedot saattavat myös olla keskenään ristiriitaisia. Olosuhdeselvitystyöntekijän on valikoitava kerätystä tiedosta mielestään olennainen. Näin ollen olosuhdeselvitystyöntekijän laatimaa selvitystekstiä on mahdollista ajatella työntekijän tulkintana selvitystyöskentelyn aikana saamistaan tiedoista. On selvää, että selvitystyöntekijä käyttää valinnoissaan eettistä valtaa, jolloin olosuhdeselvitystyöskentelyn voidaan katsoa olevan yhteiskunnallista vallankäyttöä.

Anna-Maija Puroilan (2010, 122-123) mukaan ”kyky tulkita oikein toisten ihmisten toimintaa nopeasti vaihtuvissa sosiaalisissa tilanteissa perustuu vuorovaikutuksen kulttuuristen sääntöjen omaksumiseen ja hyödyntämiseen ihmisten välisessä kanssakäymisessä”. Sosiaalinen toiminta rakentuu vuorovaikutuksen säännöille. Yksilön toimintaan vaikuttavat kulttuuri, yhteisö ja yhteiskunnan rakenteet. Kuinka vapaita yksilöt ovat toimimaan omat toiveensa täyttääkseen ja päämäärinsä päästäkseen? ”Kulttuurinen säännöstö on ymmärrettävissä yhteisön jakamaksi tiedoksi siitä, miten yleensä käyttäytyään erilaisissa tilanteissa” (Hurtig ym. 2010, 128).

Olosuhdeselvityksen sisältöä määrittää laki (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361), minkä lisäksi työyksiköillä on olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyviä työkäytäntöihin perustuvia ohjeita (Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018). Lisäksi käräjäoikeudelta tulevan olosuhdeselvityspyynnön yhteydessä saattaa mukana olla tuomarin määrittämiä, kyseiseen tapaukseen liittyviä täsmentäviä kysymyksiä. Olosuhdeselvitystekstin kirjoitustilanteessa selvitystyöntekijä on moraalisen järkeilyn edessä valitessaan saadusta tietomäärästä sen, minkä hän katsoo olennaiseksi.

Olosuhdeselvitystekstillä voidaan katsoa olevan yhteiskunnallista merkitystä, sillä käräjäoikeuden tuomarin on mahdollista käyttää sitä osana huoltoriidassa annettua käräjäoikeuden ratkaisua. Huoltoriidassa annettu ratkaisu saattaa vaikuttaa monen ihmisen elämään pitkäksi ajaksi, sillä kyse on lapsen ja tämän vanhempien oikeudellisista suhteista toisiinsa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarjan (2020:52, 14) mukaan vanhempien hellä, lämmin ja rakastava kasvatusta ja hyvä suhde lapseen lisäävät lapsen sosiaalista hyvinvointia. Tämän turvaamiseksi olosuhdeselvitystekstin laatimisen voidaan katsoa vaativan ammattitaitoa ja harkintaa.

Olosuhdeselvitystyöntekijällä on mahdollisuus antaa asiakkaille ääni ja parhaassa tapauksessa tarjota muutokselle välineet. Olosuhdeselvitystyöntekijällä on eettistä vastuuta ja valtaa, joten hänen voidaan perustellusti katsoa olevan vaikuttajaroolissa ja -asemassa. Minua kiinnostaa, miten olosuhdeselvitystyöntekijät kokevat hyveiden läsnäolon tässä vaativassa työskentelyssä.

5.2 Lähestymistapani hyveiden tutkimukseen

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä käytän moraalisen järkeilyn ja sosiaalityöntekijän hyveiden käsitteitä. Tutkimusilmiön käsitteellinen jäsentäminen ja ilmiön liittäminen valittuun viitekehykseen liittyvät teoreettiseen hahmottamiseen. Teoreettiset sidokset yhdistettynä kontekstiin antavat

mahdollisuuden tulkinnalle. Tarkasteltavaa ilmiötä voi ymmärtää ja ilmiöön liittyviä tekijöitä voi tulkita teoreettisen kehyksen avulla. Laitisen (2010, 45) mukaan ”tutkimusilmiö voi tulla ymmärrettäväksi vasta vuoropuhelussa valitun kontekstin ja teoreettisten aineiden kanssa”.

Käytettävä teoriapohja on selkiytynyt tutkielman laatimisen edetessä ja muotoutui lopullisesti kysymyksiin saatujen vastausten saamisen jälkeen. Vastausten sisältöön tutustuessani valitsin keräämästäni teoriapohjasta vastausten sisältöön sopivat teoriat ja näkökulmat. Tarkasteltavan asian, tutkimusilmiön ja taustan hahmottamista kutsutaan kontekstin hahmottamisen taidoksi. Kyky määrittää tutkimusilmiö suhteessa johonkin kertoo tämän taidon hallitsemisesta. (Laitinen 2010, 45.)

Laitisen (2010, 51) mukaan ”teoreettinen, käsitteellinen viitekehys muodostaa teoreettisen sidoksen, rakentuen yhdestä tai useammasta teoriasta tai toisiinsa suhteutetuista käsitteistä. Ne luovat rajatulle ilmiölle rajatun tarkastelukehyksen”. Hyveiden käyttämiseen olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokemana liittyvän tulkinnan lisäksi olen valinnut tutkielmaani mukaan laajemman yhteiskunnallisen näkökulman. Moraalisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen vallan käyttämisen näkökulma sopivat saamaani aineistoon.

”Laadullinen tutkimus on empiiristä, ja laadullisessa tutkimuksessa on kyse empiirisen analyysin tavasta tarkastella havaintoaineistoa ja argumentoida” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 27). Laadullinen tutkimus kohdistuu laatuun, ei määrään, ja sen tavoitteena on tutkimuskohteena olevan ilmiön ymmärtäminen tutkittavien näkökulmasta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 173). Se, miten yksilö käsittää tutkittavan ilmiön ja millaisia merkityksiä sille antaa, sekä se, millaisia välineitä tutkimuksessa käytetään, vaikuttavat laadullisen tutkimuksen tuloksiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 25). Jokainen tutkimus sisältää kuitenkin omat eettiset ongelmansa huolimatta erilaisista ohjeista (Tuomi & Sarajärvi 2018, 75).

Tutkimuksellisena otteena käytän tutkimuksellista lukemista. Se määritellään taidoksi yhdistellä omaksuttua tietoa, itsenäistä ajattelua ja kykyä käyttää erilaista tietoa tilanteeseen sopivasti. Taito hahmottaa, analysoida ja tuottaa tietoa ei liity pelkästään tutkimukseen, vaan se liittyy analyttiseen ja tulkitsevaan otteeseen. (Hurtig ym. 2010, 9.) Tutkielmani on laadullinen kyselytutkimus ja perusanalyysimenetelmänä käytän sisällönanalyysiä. Kyseisessä analyysimuodossa aineistoon voidaan soveltaa monenlaisia teoreettisia lähtökohtia, koska sitä ei ohjaa tietty yksittäinen teoria. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103.) Sisällönanalyysimenetelmällä ilmiöstä pyritään saamaan aikaan kuvaus yleisessä ja tiivistetyssä muodossa dokumenttien objektiivisella ja systemaattisella analyysillä

(Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Dokumenttien sisältöä on tarkoitus kuvata sanallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119). Laadullisen aineiston analysoinnilla hajanainen aineisto pyritään järjestämään selkeään muotoon tuomalla esiin sen sisältämä yhtenäinen informaatio tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122).

Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä kategoriat määritellään aikaisemman tiedon perusteella, ja aineistosta etsitään niihin sopivia sisältöjä. Tällöin aiemman tiedon perusteella muodostettu valmis käsitejärjestelmä ohjaa aineiston analyysiä ja edetään ”yleisestä yksityiseen”. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 131.) Omassa tutkielmassani aiempi tieto auttaa analyysiä, mutta analyysi ei perustu siihen suoraan. Teoriaohjaavassa analyysissä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta aiemman tiedon merkitys ei ole testata teoriaa. Aineiston analyysi alkaa aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa ohjaavana ajatuksena toimivat teoriaosan määritelmät. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109-110.)

5.3 Aineisto

Toteutin tutkielmani aineiston keruun vastaajille lähetetyllä kyselyllä. Kyselyssä esittelin viisi esimerkkitapausta olosuhdeselvitystyöskentelyprosessiin liittyen, joiden pohjalta vastaajaa pyydettiin vastaamaan (liite 3). Esimerkkitapaukset liittyivät olosuhdeselvitystyöskentelyn vaiheisiin, joissa huoltokiistan osapuolet tavataan ensimmäistä kertaa yhdessä ja sen jälkeen yksittäin, lapsen mahdolliseen tapaamiseen liittyen, osapuolten koteihin tehtävään kotikäyntiin liittyen sekä lopullisen olosuhdeselvitystekstin laatimiseen liittyen.

5.3.1 Aineiston keruu ja tietosuoja

Toteutin tutkielmani aineiston keruun vastaajille lähetetyllä kyselyllä. Kyselyyn perustuvaa tutkimusta voi kritisoida (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85) siitä, voiko yksilön vastauksista saada ”totuuden” selville. Olosuhdeselvitystyöntekijät joutuvat työskentelyvaiheissaan tähtäämään lopputuloksena kirjoitettavaan selvitykseen. Selvitystekstin tulee omalla tavallaan avata huoltolain sisältämiä elementtejä, millä on ohjaavaa tai rajaavaa merkitystä työntekijän toimille. Olosuhdeselvitystyöntekijä ei siis voi kirjoittaa selvitystekstiin mitä tahansa.

Tiedonkeruuvaiheessa tiedonantajan toiminta erottaa toisistaan haastattelun ja kyselyn. Kyselylomakkeella toimitetulla tiedonkeruutavalla ”lähettäjä olettaa, että vastaajat kykenevät,

haluavat tai osaavat ilmaista itseään tarkoittamallaan tavalla kirjallisesti”. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85.) Tiedonantajat löytyivät pääosin omien verkostojeni kautta. Tutkielmaani liittyen tiedonantajat vastasivat itse heille kyselylomakkeella toimitettuihin kysymyksiin. Erillistä tutkimuslupaa ei tarvittu, koska vastaajat toimivat itsenäisinä ammatinharjoittajina ja päättivät itse, vastaavatko kysymyksiin.

Tutkielmassani valitsemani tapa kerätä tietoa eroaa niin sanotusta postikyselystä ja se lähenee haastattelua siten, että valitsin kyselyyn vastaajiksi henkilöitä, joilla on tietoa aiheesta ja kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. Kyselyllä toteutettu tiedonkeruu on ajankäytöllisesti järkevä tapa. Postikyselyyn verrattuna vastaamattomuus ei tutkimukseni tiedonkeruutavassa noussut ongelmaksi. Niukan aineiston kohdalla on kuitenkin syytä pohtia siitä saatavan tiedon yleistettävyyttä ja käytettävyyttä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 86.)

Etukäteen kysymyksiin valitut teemat perustuivat tutkimuksen viitekehykseen eli tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88). Kyselyn sisältö liittyi tutkielman tutkimustehtävään eli tutkimuksen tarkoitukseen tai ongelmanasetteluun. Kysymykset perustuvat ilmiökeskeisyyteen, eli eivät tiukasti määrittele vastausten suuntaa. Tutkimuksen viitekehys kuitenkin helpottaa tutkijaa hahmottamaan tutkimaansa ilmiötä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 89.)

Tampereen yliopiston tietosuojaohjeen (Tietosuojaohje opinnäytetyön tekijälle 2023) mukaan ”rekisterinpitäjäys määräytyy sen mukaan, kuka määrää henkilötietojen käsittelyn, tarkoituksen ja keinot”. Toimin itse keräämieni tietojen osalta rekisterinpitäjänä, koska kyse oli opinnäytetyöstä. Tutkimuksen tekijänä vastasin henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta ja asianmukaisuudesta. Rekisterinpitäjänä velvollisuuteni oli myös informoida vastaajia ja kysymysten toimittamisen mukana toimitin kyselyyn liittyvän tietosuojalomakkeen (liite 2).

Keräsin vastaajilta tietoja saadakseni vastauksen tutkimuskysymykseeni minimoinnin periaatteella, jolloin henkilötietoja kerättiin vain siinä määrin, kuin se oli tarpeen tutkimuksen toteuttamiseksi. Taustatiedot ovat kuitenkin oleellisia aineiston ymmärtämiseksi. (Tunnisteellisuus ja anonymisointi 2023.) Tietosuojaohjeessa mainitun tietojen keräämisen ”minimoinnin periaatteella” kiinnostavia tietoja tutkielmaani liittyen olisivat olleet ainakin vastaajan ikä ja se, kuinka kauan vastaaja on laatinut olosuhdeselvityksiä. Selvitystyöntekijöitä on Suomessa vähän, esimerkiksi olosuhdeselvitystyöntekijänä työskentelyni aikaan Vantaan kaupungin perheoikeudellisessa yksikössä päätoimisesti olosuhdeselvitysten parissa työskenteleviä työntekijöitä oli kaksi, Helsingin

kaupungilla kymmenkunta. Tästä syystä vastaajien anonymiteetin turvaamiseksi selvitystyöntekijän iän tai työskentelypaikkakunnan (tai hyvinvointialueen) mainitseminen tutkielmassa ei ollut järkevää. Mielenkiintoinen kuitenkin olisi ollut tieto, onko vastaaja ison, keskikokoisen vai pienen perheoikeudellisen yksikön työntekijä. Vastaajan sukupuoli sekä se, onko vastaaja sosiaalityöntekijä vai muun koulutuksen saanut henkilö, olisivat mielestäni myös olleet kiinnostavia tietoja. Koska aiempaa tutkimusta aiheesta oman tutkielmani näkökulmasta ei ole, ei mielestäni tietoja vastaajan sukupuolesta tai koulutustaustasta tutkielmaani tarvittu. Sukupuoli ja koulutustausta saattaisivat silti olla kiinnostavia tietoja mahdollisen jatkotutkimuksen kannalta. Taustatietojen kerääminen tapahtui kysymysten toimittamisen yhteydessä. Käytin tietojen keräämiseen Tampereen yliopiston opiskelijoiden käytössä olevaa sähköistä Forms-kyselytyökalua.

Tampereen yliopiston tietosuojaohjeessa (Tietosuojaohje opinnäytetyön tekijälle 2023) ei suositella kysymysten lähettämistä yksittäisille henkilöille, vaan organisaation kautta vastaajille välitettäväksi. Jouduin miettimään suosituksen mukaan toimimista ja päädyin toimittamaan kysymykset henkilökohtaisesti vastaajien sähköpostiin, sillä kaikki vastaajat eivät työskentele organisaation alaisuudessa, vaan toimivat esimerkiksi itsenäisinä ammatinharjoittajina eli tekevät olosuhdeselvityksiä ”freelancerina”. Eräs vastaajista on hiljattain eläköitynyt.

Vastaajien oli mahdollista toimittaa vastaukset nimettömänä eli anonymimein tiedoin. Anonyymi tieto tarkoittaa sitä, että ”yksittäinen henkilö ei ole kohtuullisin keinoin tunnistettavissa annettujen tietojen perusteella tai muihin tietoihin yhdistelemällä” (Tunnisteellisuus ja anonymisointi 2023). Koska olosuhdeselvitystyöntekijäpiirit ovat pienet, minkä lisäksi olen itse työskennellyt selvitystyön parissa, pystyn todennäköisesti joistakin vastauksista päättämään, kuka vastaaja on kyseessä. En kokenut tätä ongelmalliseksi tutkielman tai vastaajien kannalta, sillä minut entisenä työtoverina tuntevana heillä oli edellytys luottaa vaitiolooni. Tutkielmaa viimeistellessäni varmistin, ettei ulkopuolisen ole mahdollisuutta päätellä vastaajan henkilöllisyyttä. Lisäksi kysymysten lähettämisen yhteydessä vastaajia tulisi muistuttaa olemaan antamatta vastauksissaan myöskään kolmansiin osapuoliin, esimerkiksi olosuhdeselvityksen kohteisiin liittyvää tietoa.

Aineistonhallinnalla tarkoitetaan sitä, että ”tutkimusaineisto (data) ja niihin liittyvä kuvaileva tieto (metadata, metatieto) on luotu, tallennettu ja järjestetty siten, että aineisto säilyy käyttökuntoisena ja luotettavana ja että tietosuoja ja tietoturva on varmistettu aineiston koko elinkaaren ajan” (Miksi aineistonhallintaa ja jatkokäyttöä 2023). Aineistonhallinnan suunnittelun tarkoitus on ”varmistaa, että tutkimusaineistojen suhteen noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä, että tutkimusaineisto ei

vaarannu missään vaiheessa ja että aineiston jatkokäyttö on mahdollista” (Aineistohallinnan suunnittelu 2023). Pro gradu -tutkielma on opinnäytetyö, jolloin tutkielmaani varten kerätyn aineiston jatkosäilytys ei ollut tarkoituksenmukaista. Aineiston säilytyksen rajoittaminen tukee myös haastateltavien anonymiteetin säilymistä (Tunnisteellisuus ja anonymisointi 2023). Toimitin kysymykset sähköpostitse Tampereen yliopiston sähköpostiosoitteestani Forms-kyselylomakkeella, jonka kautta annetut vastaukset saapuivat anonymieinä. Hävitin aineistotiedostot ja tietojärjestelmien käytön yhteydessä syntyneet väliaikaistiedostot niiden käyttötarpeen päätyttyä tutkielman valmistuttua (Fyysinen säilytys ja hävittäminen 2023). Tiedon lopulliseen hävittämiseen tulen käyttämään Tampereen yliopiston sisäisiä ohjeistuksia.

5.3.2 Otoksen suuruus ja vastaajat

Tutkimuskysymyksiini vastauksen saadakseni laadin kyselyn vastaajille. Käytin niin sanottua lumipallomenetelmää, eli toimitin kyselyn omille olosuhdeselvitystyöntekijäkontakteilleni, joilla olisi mahdollisuus toimittaa kysely edelleen omille kontakteilleen. Tutkimukseen käytettävät resurssit eivät liity ainoastaan aineiston kokoamiseen vaan myös sen analysoimiseen. ”Käytännössä tiedonantajien määrän ratkaisevat monesti käytettävissä olevat tutkimusresurssit, kuten aika ja raha.” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 97.) Tutkielmani kyselyn kysymysten ja vastaajien määrä perustuu pro gradu -tutkielman laajuuteen ja tutkielman laatimiseen käytettävissä olevaan aikaan.

Aineiston riittävyyden yhteydessä puhutaan saturaatiosta eli kylläntymisestä. Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa ”aineisto alkaa toistaa itseään, eivätkä tiedonantajat tuota tutkimusongelman kannalta enää mitään uutta tietoa. Ajatuksena on, että tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esiin sen teoreettisen peruskuvion, joka tutkimuskohteesta on mahdollista saada.” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 99.) Aineiston luokkien eli tyypittelyn suhteen tiedonantajia pitäisi olla huomattavan paljon (Tuomi & Sarajärvi 2018, 102), mistä syystä olen jättänyt aineiston tyypittelyn tutkielmani osalta pois. Olen valinnut aineiston suhteen heterogeenisen käsittelytavan, eli haluan kuvailla kokonaisuutta erityispiirteiden, en yhtenäisyyden avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 102.)

Tutkielmaani varten suunnittelin vastaajien otokseksi vähintään viittä henkilöä. Tiedostin, että vastaajien suurempi otos, esimerkiksi lähempänä kymmentä henkilöä, saattaisi lisätä tulosten moninaisuutta. Tutkielmani edetessä jouduin miettimään, voiko viiden vastaajan otos olla tieteellisestä näkökulmasta ajatellen luotettava. Laadullisen aineiston analyysillä pyritään tutkittavasta ilmiöstä luomaan yhtenäistä tietoa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122). Mikäli saamani

vastaukset olisivat olleet keskenään kovin erilaisia, tutkimuskysymykseni olisi saattanut jäädä osittain vastaamatta ja tutkielmani tieteellisestä luotettavuudesta olisi muodostunut ohut.

Tutkielmani tekoa ohjasi kaksi eri ohjaajaa. Heidän näkemyksensä riittävästä vastausten määrästä erosivat hieman. Toisen ohjaajan näkemyksen mukaan riittävä määrä vastauksia olisi vähintään kymmenen. Myös toinen ohjaaja puolsi viittä suurempaa vastausten määrää, mutta katsoi tutkielman reliabiliteetin ja validiteetin kannalta viiden vastaajan riittävän, sillä aihetta ei ollut aiemmin tutkittu tästä näkökulmasta, jolloin pienenkin vastausten määrän voitaisiin katsoa avaavan tutkimatonta aihetta. Aineiston keruuta varten laatimani kysely oli perinteistä kyselyä laajempi, sillä esimerkkitapausten ja avovastausten avulla oli mahdollisuus saada enemmän tietoa, kuin esimerkiksi niin sanotulla rasti ruutuun -kyselyllä.

Oman alan oppineisuuden osoittaminen on pro gradu -tutkielman tarkoitus. Tuomen ja Sarajärven (2018, 98) mukaan ”ratkaisevaa ei ole aineistojen koko vaan tulkintojen kestävyys ja syvyys”. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan tiettyä ilmiötä ja antamaan sille mielekäs tulkinta. Siitä syystä on tärkeää, että henkilöillä, joilta tietoa kerätään, on kokemusta tutkittavasta asiasta. Tiedonantajien valinnan on hyvä olla harkittua ja tutkimusraportista tulee käydä ilmi valittujen tiedonantajien sopivuuden kriteerit.

Tutkielmani aineistonkeruussa noudatin eliittiotantaa. Eliittiotanta tarkoittaa, että

tutkimuksen perusjoukko voi olla pieni tai suuri, mutta tiedonantajiksi valitaan vain henkilöt, joilta oletetaan saatavan parhaiten tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Valinnan kriteerinä on esimerkiksi itsensä ilmaisemisen taito, puhekyky, kirjoitustaito, orientaatio maailmaan ja niin edelleen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 99).

Eliittiotannassa oletetaan, että vastaajat ymmärtävät tutkittavana olevan aiheen juuri esitetyllä tavalla ja kykenevät jäsentelemään sen samalla tavoin kuin tutkija (Tuomi & Sarajärvi 2018, 90). Oman tieteenalan muodostusta edistää se, että tutkija voi esittää sellaisia kysymyksiä, joiden vastaukset voivat täydentää jo olemassa olevaa tietoa (Hurtig 2010, 22).

Laitisen (2010, 53) mukaan ”tutkijalla on oikeus omiin valintoihinsa, kunhan ne ovat perusteellisia ja teoreettisesti, metodologisesti ja eettisesti kestäviä”. Päädyin siihen, että lähetän kyselyn

useammalle vastaajalle ja toivoin saamieni vastausten yltävän kymmeneen. Lopulta sain kyselyyn vastauksia kahdeksan, minkä arvioin tutkimattoman aiheen käsittelyn kannalta riittävän.

Lähetin tutkielmaa varten laatimani kyselyn (liite 3) sähköpostitse kahdeksalletoista olosuhdeselvitystyöntekijälle, kullekin omaan henkilökohtaiseen (työ)sähköpostiin. Kyselyn vastaanottajat valikoituvat omien olosuhdeselvitystyöntekijäkontaktieni kautta, mutta riittävän määrän vastauksia saadakseni lähetin kyselyn myös muutaman satunnaisen hyvinvointialueen perheoikeudellisten yksiköiden olosuhdeselvitystyöntekijöille. Muutamat kyselyn vastaanottajista kertoivat välittävänsä kyselyn omille olosuhdeselvitystyöntekijäkontakteilleen, joten arvioin kyselyn todelliseksi vastaanottajamääräksi kolmattakymmentä. Muutaman kyselyn vastaanottajan sähköpostista sain automaattivastaukseksi heidän olevan lomalla. Saamieni vastausten määrään saattoi vaikuttaa ajankohta, lähestyvä joulunaika.

Lähetin kyselyn sähköpostiviestin (liite 1 A) linkkinä Tampereen yliopiston sähköpostiosoitteestani. Sähköpostiviestissä kerroin laativani opintoihin liittyvää pro gradu -tutkielmaa ja pyysin vastaanottajaa ystävällisesti vastaamaan linkin takaa löytyvään kyselyyn (liite 3). Liitin sähköpostiin myös tietosuojailmoituksen (liite 2), joka sisälsi tarkempia tietoja tutkielmasta ja sen tekijästä, tutkielman ohjaajasta sekä vastaajan anonymiteetin turvaamiseen liittyviä tietoja. Pyysin vastaanottajia vastaamaan kyselyyn kahden viikon kuluessa. Viikko kyselyn lähettämisen jälkeen lähetin kyselyn vastaanottajille uuden sähköpostiviestin (liite 1 B), jossa ystävällisesti muistutin vastaamaan kyselyyn, mikäli vastaanottaja ei vielä ollut sitä tehnyt. Myös toinen viesti sisälsi linkin kyselyyn. Ensimmäisen sähköpostiviestin lähetettyäni sain kaksi vastausta. Toisella viikolla, muistutusviestin lähettämisen jälkeen, sain loput kuusi vastausta.

Taustatiedot ovat oleellisia aineiston ymmärtämiseksi (Tunnisteellisuus ja anonymisointi 2023). Taustakysymyksiä suhteen oli mietittävä huolellisesti, kuinka vastaajien henkilöllisyys säilyisi tunnistamattomissa. Olosuhdeselvitystyöntekijöitä on Suomessa vähän ja hyvinvointialueiden perheoikeudellisissa yksiköissä olosuhdeselvitystyöntekijöitä työskentelee pieni määrä. Tästä syystä päädyin siihen, etten kysy vastaajan työskentelykuntaa tai hyvinvointialuetta. En myöskään kysynyt vastaajan ikää. Suurin osa sosiaalialan työntekijöistä, erityisesti perheoikeudellisten yksiköiden työntekijöistä on naisia, joten en katsonut tarkoituksenmukaiseksi pyytää vastaajaa määrittämään sukupuoltaan.

Sen sijaan kyselyn taustatiedoissa (liite 3) tiedustelin sitä, montako vuotta vastaaja on työskennellyt olosuhdeselvitysten parissa. Lisäksi kysyin, kuinka monta olosuhdeselvitystä työntekijä vuodessa laatii. Näihin karkeistettuihin kysymyksiin vastattiin kyselyn valikon vaihtoehdoista valitsemalla. Ensimmäinen taustakysymys koski vastaajan työkokemusta olosuhdeselvitystyöskentelystä. Vastausvalintoina olivat yhdestä kolmeen vuotta ja neljä vuotta tai enemmän. Forsberg toteaa, että moraalisen järjelyn voidaan katsoa vaativan asiantuntijalta eettistä herkkyyttä ja ammatillista kypsyttä huomioiden myös sosiaalisten tekijöiden ja kontekstin merkitystä; myös moraalipsykologisia lähestymistapoja on sovellettu sosiaalityön tutkimukseen esimerkiksi tarkastelemalla koulutuksen ja työkokemuksen kertymisen merkitystä yksilön moraalisen järjelyn kehittymiselle. (Forsberg 2012, 14.) Toinen taustakysymys koski sitä, montako olosuhdeselvitystä vastaaja laatii vuoden aikana. Hyvinvointialueiden perheoikeudellisissa yksiköissä työskentelee olosuhdeselvitystyöntekijöitä kokopäiväisesti selvitysten parissa. Olosuhdeselvityksiä laaditaan myös freelancetyönä ja laki sallii niiden tekemisen myös oman työn ohessa, jolloin olosuhdeselvitystyöntekijä saattaa laatia niitä harvakseltaan. Vastausvalintoina olivat yhdestä kolmeen, neljästä kahdeksaan ja yhdeksän tai enemmän selvitystä vuoden aikana.

Kyselyn vastausten perusteella suurin osa vastaajista oli työskennellyt olosuhdeselvitystyössä pitkään. Neljä vuotta ja siitä enemmän oli kahdeksasta vastaajasta laatinut olosuhdeselvityksiä kuusi. Ainoastaan kaksi vastaajaa ilmoitti työskennelleensä olosuhdeselvitysten parissa yhdestä kolmeen vuotta. Valtaosa vastaajista vastasi laativansa olosuhdeselvityksiä vuoden aikana yhdeksän tai sitä enemmän. Yksi vastaajista vastasi laativansa olosuhdeselvityksiä yhdestä kolmeen vuodessa ja yksi vastaaja neljästä kahdeksaan vuodessa. Aineiston perusteella voidaan päätellä olosuhdeselvitystyöntekijöiden työskentelevän pääsääntöisesti kokopäiväisesti selvitysten parissa.

5.4 Sisällönanalyysi

Metodit eli menetelmät ovat tutkimuksen luotettavuuden eli validiteetin ja reliabiliteetin kannalta keskeisiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 65). Tutkielmassani tutkimuskysymyksiä on kaksi. Tutkielmani ohjaaja esitti mahdollisuutena varsinaisten tutkimuskysymysten sijaan purkaa kyselyä varten tutkimuskysymykset konkreettisemmiksi kysymyksiksi. Ohjaaja perusteli, että sillä tavoin saadut vastaukset saattaisivat olla ”rikkaampia”, jolloin vastauksia olisi parempi analysoida. Ohjaaja suositteli vaihtoehtona myös ”eläytymismenetelmää”, jolloin kysymys alkaisi lyhyellä tarinan alulla. Päädyin laatimaan kysymykset tutkielman ohjaajan suositusten mukaan. Tutkielmani varsinaisten tutkimuskysymysten sijaan laadin kysymykset käytännönläheisemmiksi. Kysymyksissä kuvailin

olosuhdeselvitystyöskentelyn eri vaiheita ja esitin kysymyksen hyveiden käyttämisestä aina tiettyyn prosessiin liittyvään kontekstiin liittyen. Ensimmäisen kysymyksen pyrin laatimaan ohjaajan suosituksesta helposti lähestyttäväksi vastaajan mielenkiinnon säilymiseksi.

Laadin kyselyn valmiiseen Forms-lomakemuotoon. Forms-lomakkeella vastaukset tulevat anonyymeinä, eikä vastaanottaja tiedä, kuka kyselyyn on vastannut. Forms-lomakkeessa on mahdollista alkuun esitellä tutkielman aihe, sen teema ja ohjeet vastaamiseen (liite 3). Pidän Forms-lomakkeen etuna sitä, että samaan kyselyyn on mahdollista laatia kysymyksiä, joihin vastaaja antaa avoimen, tekstimuotoisen vastauksen, mutta taustakysymyksiin on mahdollista laatia valittaviksi valmiit vastausvaihtoehdot.

Huomasin kyselyyn tekemiäni virheitä kyselyyn saamieni vastausten myötä. Kyselylomaketta laatiessani en ollut pyytänyt vastaanottajia perustelemaan vastauksiaan. Kaikeksi onneksi suurin osa vastaajista oli perustellut valintojaan hyveistä kunkin kysymyksen kohdalla. Lisäksi en ollut erikseen muistuttanut kyselyn vastaanottajia olemaan viittaamatta vastauksissaan tunnistettaviin henkilöihin tai tiettyihin olosuhdeselvityksiin. Myös tässä olin onnekas, sillä salassapitovelvollisuuden alaisina työskentelevät vastaajat eivät ymmärrettävästi olleet myöskään anonyymiin kyselyyn vastatessaan tällaisia tietoja paljastaneet. Mikäli tällaista olisi tapahtunut, tutkielmastani olisin tällaiset tiedot luonnollisesti jättänyt pois.

Käsittelen tutkimuksen ilmiötä subjektiivisina, ainutlaatuisina kokemuksina. Tutkielmassani noudatan kokemuksellista näkökulmaa ja aineiston muodostavat kysymykset vastauksineen. (Laitinen 2010, 58.) Käsittelen aineistoa tulkitsevan lukemisen kautta: ”mitä aineiston tuottama tieto tarkoittaa, merkitsee, esittää tai mitä sen avulla voi ilmiöstä päätellä” (Laitinen 2010, 65).

Kysymykset ovat muotoutuneet olosuhdeselvitystyöskentelystä hankkimani aiemman työkokemuksen ja oman kiinnostuksen perusteella syntyneiden kysymysten lisäksi aiemman tutkimuksen perusteella. Aiemman tutkimuksen läpikäyminen on osoittanut myös sen, mihin kysymyksiin aiemmat tutkimukset eivät vastaa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109-110.)

Keräämäni aineiston koodausvaiheessa noudatin kahta menetelmää. Joissakin avoimissa vastauksissa vastaaja oli selkeästi nimennyt tietyn hyveen, jota perusteli. Vastauksen perustelusta olisi voinut määrittellä myös jonkin toisen hyveen, mutta vastaaja oli itse painottanut tiettyä nimenomaista hyvettä. Toisissa vastauksissa tiettyä hyvettä ei ollut selkeästi nimetty, vaan vastaus oli annettu

avoimena sanallisena perusteluna, kuinka vastaaja juuri kysymyksen esittämässä kontekstissa toimii. Näiden vastausten kohdalla määrittelin itse Banksin ja Gallagherin (2009) hyveiden määritelmän työkalua apuna käyttäen, minkä hyveen kategoriaan kyseinen vastaus sijoittuu.

6 TULOKSET

Kyselyn viiteen kysymykseen saadut vastaukset olisi ollut mahdollista jaotella tuloksiksi varsinaisten kahden tutkimuskysymyksen alle usealla tavalla. Viisi kysymystä vastauksineen olisi ollut mahdollista käsitellä yksitellen ja selvittää, mitä hyveitä olosuhdeselvitystyöntekijät kussakin prosessin tilanteessa juuri kyseisessä kontekstissa kokevat käyttävänsä. Saadut vastaukset olisi myös ollut mahdollista käsitellä hyveiden teeman mukaan, esimerkiksi missä vaiheessa olosuhdeselvitystyöskentelyprosessia työntekijä kokee käyttävänsä rohkeuden hyvettä.

Tiedon käsittelykyky näkyy myös tavassa hahmottaa ilmiöön liittyviä muutoksia ajassa ja paikassa. (Hurtig 2010, 23.) Tutkielmani aineistoa analysoidessa päädyin jaottelemaan viiteen kysymykseen saamani vastaukset tuloksiksi alkuperäisten kahden varsinaisen tutkimuskysymyksen alle. Esittelen saamani vastaukset ja niistä tekemiäni päätelmiä tämän jaottelun mukaan, tutkimuskysymys kerrallaan. Kummankin varsinaisen tutkimuskysymyksen yhteyteen liitän kyselyn kysymykset, sekä kunkin kysymyksen jälkeen kyseisen kysymyksen saamien hyveiden mainintojen lukumäärän.

Seuraavaksi esittelen kyselyyn saamiani vastauksia sekä sitä, mitä tuloksista on pääteltävissä aineistoa tulkitsemalla. Vastaajille toimittamieni kysymyksien (liite 3) yhteydessä selvensin, että ”hyveillä tarkoitetaan niitä ominaisuuksia, jotka saavat työntekijän toimimaan hyvin, eettisesti ja oikein tehtävässä, jota hän hoitaa sekä sen, että hyveiden katsotaan saavan työntekijän tavoittelemaan työssään oikeina, hyvinä ja moraalisesti arvokkaina pitämiään asioita” (liite 3).

6.1 Millaisia hyveitä selvitystyöntekijä kokee olosuhdeselvityksen edellyttävän

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen ”*Millaisia hyveitä selvitystyöntekijä kokee olosuhdeselvitystyöskentelyn edellyttävän*” alle sisällytän kyselyn kolme ensimmäistä kysymystä vastauksineen.

Kyselyn ensimmäinen varsinainen kysymys oli seuraava: *Olosuhdeselvitystyöskentelyn alussa tapaavat selvityksen kohteena olevat lapsen vanhemmat ensimmäistä kertaa. Usein ensimmäinen tapaaminen on vanhempien yhteinen tapaaminen. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi luodaksesi luottamuksellisen ilmapiirin?*

Tähän kysymykseen hyveistä kunnioittavuus sai viisi (5) mainintaa, luotettavuus neljä (4) mainintaa, oikeudenmukaisuus samoin neljä (4) mainintaa, rehellisyys kolme (3) mainintaa, hoiva ja huolenpito kolme (3) mainintaa ja rohkeus yhden (1) maininnan.

Kyselyn toinen kysymys kuului seuraavasti: *Tapaat vanhemmat myös yksitellen. Vanhempi saattaa puhua ikävästi toisesta vanhemmasta. Saatat joutua kuulemaan syytöksiä esimerkiksi väkivallasta tai hyväksikäytöstä toista vanhempaa kohtaan. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi pyrkiessäsi säilyttämään puolueettomuutesi?*

Tähän kysymykseen hyveistä sai oikeudenmukaisuus neljä (4) mainintaa, rehellisyys samoin neljä (4) mainintaa, kunnioittavuus kolme (3) mainintaa, luotettavuus kolme (3) mainintaa, rohkeus kolme (3) mainintaa ja hoiva ja huolenpito kaksi (2) mainintaa.

Kyselyn kolmas kysymys oli seuraava: *Joissakin olosuhdeselvityksissä tapaavat myös lapsen ilman vanhempia. Lojalisuutensa takia lapsen saattaa olla hankala kertoa vanhemmistaan ja hän on jännittynyt. Toisinaan lapsi saattaa kertoa toisesta vanhemmasta asioita, joiden saatat arvella olevan hänelle etukäteen opetettuja. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi lasta suojataksesi?*

Tähän kysymykseen hyveistä sai hoiva ja huolenpito viisi (5) mainintaa, rohkeus neljä (4) mainintaa, rehellisyys samoin neljä (4) mainintaa, luotettavuus kaksi (2) mainintaa, kunnioittavuus yhden (1) ja oikeudenmukaisuus samoin yhden (1) maininnan.

Rehellisyys ja hoiva ja huolenpito

Selvitystyöskentelyprosessin tässä vaiheessa eli kolmen ensimmäisen vastaajille toimitetun kysymyksen kohdalla hyveistä eniten mainintoja sai rehellisyys (yhteensä 11 mainintaa). Rehellisyyden hyveen Banks ja Gallagher (2009, 195) määrittelevät, että sen voidaan katsoa liittyvän moraaliseen kykyyn muiden hyveiden käyttöön. Vastauksissa korostui puolueettomuuden ajatus siten, ettei selvitystyöntekijän tarvitse tietää kerrottujen asioiden todenperäisyyttä, vaan ne kuullaan vanhempien kertomina kokemuksina, jotka saattavat olla kokijalleen tosia. Asiakas pyritään kohtaamaan yksilönä ja ”hänen tasoltaan”.

Ei oteta kantaa siihen, ovatko kerrotut asiat totta, vaan ne ovat osa selvitystä vanhempien kertomina kokemuksina.

Lapsen kanssa työskennellessä on oltava ehdottoman rehellinen ja kerrottava lapselle lapsen ikätasoisesti asioista.

Rehellisyyden hyve sisältää määritelmän mukaan kyvyn yhdistää omat persoonallisuudenpiirteet ehjäksi kokonaisuudeksi (Banks & Gallagher 2009, 199). Vastauksissa mainittiin oman persoonan mukauttaminen tilanteeseen sopivaksi, esimerkiksi ei liian viranomaismaiseksi tai nimenomaan erityisesti ammattilaisuutta korostavaksi.

Yritän olla niin, etten suosi kumpaakaan osapuolta ja kohtelen kumpaakin osapuolta tasavertaisesti

Pyrin myös siihen, etten ole liian viranomaismainen, jotta keskustelu pääsee syvenemään, pitäen silti ammatillisen linjan ja otteen.

Koen, että oman ammatillisen roolin takaa on ylipäänsä helpompi käsitellä asioita, ja vanhempia voi myös palauttaa siihen, että mistä olosuhdeselvityksessä on kyse ja käydä myös joskus läpi sitä, miten raskaita ja painavia syytöksiä vanhempi toisesta esittää ja että vanhempi varmasti ymmärtää itekin sen mitä toisesta esittää.

Rehellisyyden hyve on määritelmän mukaan myös kykyä vastata muutoksiin ja muokata oman itsensä kokonaisuutta ammatillisia näkemyksiään päivittämällä (Banks & Gallagher 2009, 203, 207). Tämä ilmeni myös vastauksissa. Ammatillisuuden kokeminen sisälsi selvitystyöntekijän vaateen omaa itseään koskien kyetä säilyttämään sopiva yhdistelmä luottamusta asiakkaan kertomaa kohtaan, mutta myös tervettä epäilystä kiistanalaisessa tilanteessa kerrotusta.

Huolimatta siitä, että vanhemmat voivat selvitysten yhteydessä esittää aiheettomia tai suurenneltuja väitteitä toisesta vanhemmasta ja puutteista tämän vanhemmuudessa, emme voi välttämättä aluksi tietää, mitkä asiat ovat aitoja epäkohtia, jotka vaikuttavat käsiteltävään asiaan, ja mitkä väitteet ovat perusteettomia, liioiteltuja asioita kerrottu mustamaalaamistarkoituksessa.

Seuraavaksi eniten mainintoja sai hoivan ja huolenpidon hyve (yhteensä 10 mainintaa). Banksin ja Gallagherin (2009, 103) määritelmän mukaan hoivan ja huolenpidon hyve sisältää työntekijän vaikuttimen eli halun kohdata ihminen, sekä moraalisen hienotunteisuuden eli ymmärryksen siitä, kuinka omat toimmemme vaikuttavat toiseen ihmiseen. Selvitystyöntekijän oman käytöksen ja

toiminnan vaikutus mainittiin monissa vastauksissa. Omaa käytöstä muokaten asiakas kohdataan kuhunkin tilanteeseen soveltuvalla tavalla.

Osoitetaan keskustelussa ymmärrystä ja myötätuntoa tarvittaessa.

Pyrin olemaan molemmille ennakkotiedoista huolimatta ystävällinen ja yritän huolehtia siitä, että näytän kiinnostusta molempien vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia kohtaan.

Hoivan ja huolenpidon hyve on määritelmän mukaan myös vastuunottamista ihmisestä itsestään sekä hänelle tärkeästä asiasta (Banks & Gallagher 2009, 104). Tämän hyveen käyttämisen vastaajat liittivät erityisesti selvitystyöskentelyssä lapsen tapaamiseen. Vastauksissa korostui vastuullisuus omista toimista ja pyrkimys suojella lasta. Lasta tavatessa selvitystyöskentelyn aikana pyritään saamaan aikaan mahdollisimman vähän haittaa lapselle itselleen tai lapsen suhteeseen vanhempiinsa.

Lisäkysymysten tekeminen hienotunteisesti ja lasta nolaamatta.

Sanotaan ääneen myös se asia, että vanhemmat ovat eri mieltä monista asioista. Sanotaan, että lapsi saa olla omaa mieltä ja lapsen mielipide saa myös vaihdella.

Lapsen tulee myös tuntea olevansa turvassa ja työntekijän tuleekin seurata lapsen reaktioita tarkasti.

Hoivan ja huolenpidon hyveen määritelmä sisältää myös toimivallan käytön eli kelpoisuuden ratkaista toisen ihmisen asia huomioimalla, kuuntelemalla ja empatiakyvyllä (Banks & Gallagher 2009, 104). Vastausten perusteella olosuhdeselvitystyöntekijät kokivat tärkeäksi tehdä asiakkaille selväksi, että huoltokiistan ratkaisee lopulta käräjäoikeuden tuomari. Samaan aikaan selvitystyöntekijät pitivät tärkeänä selvittää kunkin osapuolen näkemys huolellisesti. Lapsen kohdalla näkemyksen selvittäminen vaikuttaa erityisen vaikealta, sillä on tasapainoiltava kahden asian välillä: lapsen oikeuden tulla kuulluksi ja lapsen oikeuden olla ottamatta asiaan kantaa.

Kerron että lapsen ei tarvitse ratkaista asiaa, vaan aina aikuiset (vanhemmat tai tuomari) päättävät, mutta lapsella on oikeus halutessaan kertoa toiveita ja ajatuksia. Kerron, että jos lapsi ei osaa tai ei halua vastata kysymyksiin se on ihan ok.

Myös hoiva ja huolenpito, koska se liittyy lapsen suojeluun. Lapsen suojelua pitää aina pohtia, kun kirjoittaa lapsen kertomista ajatuksista kuitenkin mahdollisimman suorasti.

Muiden hyveiden saamat maininnat

Mainintoja saivat myös muut hyveet. Oikeudenmukaisuuden hyve (yhteensä yhdeksän mainintaa) sisältää määritelmän mukaan sekä työntekijän henkilökohtaisen oikeudenmukaisuuden että sosiaalisen (yhteisön sääntöjen mukaisen) oikeudenmukaisuuden (Banks & Gallagher 2009, 161). Tässä yhteydessä selvitystyöntekijät kuvailivat puolueettomana pysymisen tärkeyttä.

Yhteistapaamisessa on tärkeää pysyä puolueettomana ja antaa yhtä paljon tilaa vanhemmille (oikeudenmukaisuus).

Koen, että se auttaa säilyttämään puolueettomuutta.

Muista hyveistä poiketen oikeudenmukaisuuden hyveen ei katsota niinkään liittyvän ihmisten välisiin suhteisiin, vaan painotus on rakenteellisissa hyveissä; punnitaan samankaltaisuuksia suhteessa muiden ihmisten tilanteeseen (Banks & Gallagher 2009, 166). Vastauksissa korostui selvitystyöntekijöiden pyrkimys siihen, että asiakkaat kohdataan neutraalisti. Vastausten perusteella olosuhdeselvitystyöntekijät näyttävät tiedostavan sen, että ovat osa yhteisöä omine elämineen ja kokemuksineen, jolloin on tietoisesti pyrittävä huomioimaan oman persoonan vaikutus asiakkaan kohtaamiseen viranomaisena.

Pyrin osoittamaan tasapuolisuutta ja kohtaamaan molemmat vanhemmat mahdollisimman ennakkoluulottomasti.

Yritän pysyä omassa sosiaalityöntekijän roolissani neutraalina ja puolueettomana, enkä asetu kummankaan puolelle.

Oikeudenmukaisuuden hyveeseen vastauksissa liitettiin tasapuolisuus. Selvitystyöntekijät kuvailivat pyrkimyksiään saada tilanteista ja tapahtumista totuudenmukainen käsitys ja kunkin kiistan osapuolen näkemys selville.

Koen tärkeäksi, että selvitys alkaa vanhempien kanssa erikseen, koska silloin asiakassuhteen luominen käynnistyy paremmin ja voi täysin keskittyä yhteen vanhempaan ja hänen näkökulmaansa asiasta.

Tärkeätä kysyä tarkentavia kysymyksiä, jotta asiat ja tilanteet tulevat selvitykseen kirjattua täsmällisesti, eikä keskustelu jäisi "yleisen syyttelyn" tasolle.

Kunnioittavuuden hyve sai yhdeksän mainintaa. Ammatillisen kunnioittavuuden määritelmä sisältää muun muassa yksilöllisyyden, itsenäisyyden, arvokkuuden, luottamuksellisuuden, yksityisyyden, oikeuksien, arvojen, ja velvoitteiden huomioonottamisen vuorovaikutustilanteessa (Banks & Gallagher 2009, 117). Tämän hyveen käyttöä vastauksissa korostettiin erityisesti olosuhdeselvitystyöskentelyn alkaessa. Vastausten perusteella selvitystyöntekijät pitivät tärkeänä olosuhdeselvitystyöskentelyprosessin etenemisen huolellista läpikäymistä asiakkaiden kanssa.

Yritän olla mahdollisimman avoin ja kertoa rehellisesti, oikeudenmukaisesti, asiakkaita arvostaen ja kunnioittaen, miten olosuhdeselvitystyöskentely etenee.

Kunnioittavuus on erittäin tärkeä hyve erityisesti asiakassuhteen alkaessa.

Kunnioittavuuden hyve määritellään myös sitoutumisena pyrkiä tutustumaan ja ymmärtämään toisen ihmisen näkökulmaa (Banks & Gallagher 2009, 126). Tämän voi katsoa olevan sosiaalityön tärkeä perusta myös yleisellä tasolla. Olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa korostui asiakkaiden näkökulmien ja kokemusten merkitys. Vastauksista kävi myös ilmi, että selvitystyöntekijän läsnä olemista huokuvaa olemusta pidettiin arvossa.

Pyrin olemaan molemmille ennakkotiedoista huolimatta ystävällinen ja yritän huolehtia siitä, että näytän kiinnostusta molempien vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia kohtaan.

Annetaan vanhempien kertoa omat näkemyksensä ja kunnioitetaan heidän kertomaansa heidän kokemuksenaan.

Kunnioittavuuden hyveeseen liittyvissä vastauksissa ilmeni olosuhdeselvitystyöntekijöiden itseensä kohdistamia tavoitteita ja pyrkimyksiä. Selvitystyöntekijöiden vastauksista voi päätellä, että

asiakkaan tilanteeseen ja hänen kertomiinsa kokemuksiin samaistuminen ei ole itsestäänselvyys, vaan selvitystyöntekijä pyrkii tietoisesti tutustumaan ja ymmärtämään kohtaamansa ihmisen näkökulmaa.

Jollain tavalla toisen asemaan asettuminen.

Kuunnellaan ja kirjataan vanhempien kertomat asiat selkeästi vanhempien kertomina asioina.

Luotettavuuden hyve sai yhteensä yhdeksän mainintaa. Määritelmän mukaan luottamuksen hyve sisältää kyvyn luoda ammatillinen suhde ihmiseen ja ylläpitää tätä suhdetta (Banks & Gallagher 2009, 145). Luotettavuuden hyveeseen liittyi olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastausten perusteella oman käyttäytymisen hallitsemista ja säätelyä. Vastausten perusteella tietoinen pyrkimys on antaa asiakkaalle kokemus ”luotettavuuden ilmapiiristä”. Vastauksissa kuvattiin myös omaa riittämättömyyden tai haavoittuvuuden kokemusta siten, että kovista ponnisteluista huolimatta selvitystyöntekijä ei voi olla varma täydellisestä ammatillisesta neutraaliudesta.

Oman itsen reflektointi on aina tärkeää. Tässä työssä pitää voida pysähtyä myös oman haavoittuvuuden keskelle. Ja hyväksyä sekin, että haluamattaan voi ikään kuin olla toisen puolella. Ammatillisuutta on sitten se juuri, miten omat ajatukset saa pysymään kurissa niin, että ne eivät vaikuta selvityksen tekoon, jos niille ei löydy "faktaa".

Lapsen kanssa tärkeintä on ehkä luotettavuus ja luottamuksellinen ilmapiiri.

Luodaan tapaamisiin rauhallinen ilmapiiri ja puhutaan osapuolten kanssa arvostavasti. Annetaan molemmille tila ja aika puhua.

Luotettavuuden hyve sisältää määritelmän mukaan työntekijän luotettavuutta ja vastuullisuutta ilmaisevan käytöksen (Banks & Gallagher 2009, 146). Tähän hyveeseen liittyen vastauksissa nousi mielenkiintoisella tavalla esiin olosuhdeselvitystyöntekijän kokemus jopa fyysisen käytöksensä soveltamisesta tilanteen mukaan esimerkiksi rauhallisen äänen käytön ja puherytmin avulla. Oman fyysisen olemuksen tiedostamisen merkitys selvitystyöskentelyssä nousi esiin.

Omaan olemukseen ja rauhallisuuteen tulee kiinnitettyä huomiota, koska tilanteet ovat usein arkoja. Konkreettisesti tämä näkyy esimerkiksi siinä, että pyrin pitämään oman puheen rytmin esimerkiksi rauhallisena.

Kuuntelen aina asiakkaiden kertomuksia tarkasti ja näytän myös kehollani, että keskityn kuuntelemiseen.

Rohkeuden hyve sai yhteensä kahdeksan mainintaa. Banksin ja Gallagherin (2009, 174) mukaan rohkeuden hyvettä pidetään hyveistä ihailtavimpana. Sen katsotaan liittyvän haavoittuvuuteen ja erehtyväisyyteen ja se on erilaisten pelkojen voittamista. Vastausten perusteella olosuhdeselvitystyöntekijät kokevat käyttävänsä rohkeuden hyvettä tilanteissa, jossa he sanoittavat asioita tai kokevat peräti puuttuvansa asioihin eli luopuvat täydestä neutraaliudesta. Tällainen asioihin puuttumisen kokemus voi hyvinkin sisältää haavoittuvuuden ja erehtyväisyyden tunnetta. Siksi rohkeuden hyveen käyttämistä voidaan ajatella pelkojen voittamisena.

Jos vanhempi puhuu ikävästi entisestä puolisostaan, otan esille lasten aseman ja kerron, että vanhempien riitely vaurioittaa aina lapsia.

Lisäkysymysten tekeminen hienotunteisesti ja lasta nolaamatta tuntuu erityisen tärkeältä sellaisissa kohdissa missä tulee tunne, että lapsi ei kerro omaa näkemystään vaan toistaa opeteltua.

Rohkeuden hyve saattaa määritelmän mukaan sisältää toisinaan työhön liittyvästä protokollasta poikkeamista esimerkiksi työntekijän työskentelytavan valintana toivon luomiseksi tai päämäärään pääsemiseksi (Banks & Gallagher 2009, 179). Olosuhdeselvitystyöskentely toteutetaan pääasiassa osapuolia kuulemalla ja kunkin näkökulmaa selvittämällä. Vastauksissa nousi esiin, että olosuhdeselvitystyöntekijä saattaa kuitenkin joutua tilanteeseen, jossa osapuolten kertomalle on hyvä saada tarkempaa selvitystä. Toisinaan selvitystyöntekijän kuulema asiakkaan kertomus voi vaikuttaa epäilyttävältä tai suorastaan epätodelta. Vaatii rohkeutta edellyttää asiakasta perustelemaan kertomaansa konkreettisin esimerkein.

Mutta jo selvityksen alkuvaiheessa voi tietysti tarkistaa, mistä on kyse pyytämällä asiakasta tarkentamaan väitettään, esim. kysymällä miten asia (esim. henkinen väkivalta tai vieraannuttaminen) käytännössä ilmenee. Kun selvitys etenee ja työntekijälle tulee

enemmän tietoa toisen vanhemman kertoman ja tietopyyntöjen kautta, voi vähän enemmän "haastaa asiakasta", mikä myös luontevasti usein tapahtuu vanhempien yhteistapaamisessa.

Rohkeuden hyve on määritelmän mukaan käytössä eri tavoin jokapäiväisessä arjessa sekä poikkeuksellisissa tilanteissa (Banks & Gallagher 2009, 190). Olosuhdeselvitystyöskentelyssä lapsen tapaamisen voidaan katsoa olevan edellä mainitun kaltainen poikkeuksellinen tilanne. Vaikka lapsi on huoltokiistan keskiössä, ei hän ole kiistan osapuoli. Lapsella on oikeus olla ottamatta kantaa vanhempiensa asioihin, mutta samaan aikaan hänellä on oikeus ilmaista mielipiteensä. Huoltokiistan ratkaisu saattaa vaikuttaa lapsen elämään paljon ja sen vaikutukset voivat ulottua pitkälle tulevaisuuteen. Lapsen aseman erityinen huomioiminen näkyy olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa. Lapset ja heidän perheensä ovat keskenään erilaisia ja selvitystyöntekijän kokemuksen omasta haavoittuvuudestaan ja erehtyväisyydestään voidaan ajatella olevan mahdollista, jopa todennäköistä. Varovaisuus ja rohkeuden hyveen käyttäminen näkyy selvitystyöntekijöiden vastauksissa.

Yritän toimia niin, etten omalla toiminnallani aseta lasta tilanteeseen, jossa hän joutuisi ottamaan kantaa mihinkään asiaan niin, että lapsi joutuisi asettumaan kummankaan vanhemman puolelle. Yritän myös varjella lasta joutumasta emotionaaliseen hätään tai kokemaan itsensä turvattomaksi.

Kun pääsen "itse asiaan" ja kysyn lapsen toiveita liittyen asumiseen, tapaamisiin ja mahdollisesti huoltoon kysyn tämän muodossa: "Haluatko kertoa toiveita siitä, miten/kuinka paljon jatkossa olisit äidin ja isän luona. (Teen sen helpoksi lapselle olla vastaamatta kysymyksiin, jos hän kokee olevansa lojaliteettiristiriidassa eikä halua ottaa kantaa ja ehkä loukata toista vanhempaa.)"

6.2 Millaisia hyveitä työntekijä kokee käyttävänsä lopullista selvitystekstiä laatiessaan

Toisen tutkimuskysymyksen *Millaisia hyveitä työntekijä kokee käyttävänsä lopullista selvitystekstiä laatiessaan* alle sisällytän kyselyn kahteen viimeiseen kysymykseen saamani vastaukset.

Kyselyn neljäs varsinainen kysymys oli seuraava: *Saatat samaistua johonkin olosuhdeselvitysprosessin osapuolesta: kotinne voivat olla samankaltaiset tai teillä on sama*

harrastus. Saatat kokea vastenmielisyyttä jotakuta osapuolta kohtaan tai arvonne eroavat täysin. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi säilyttääksesi ammatillisuutesi?

Tähän kysymykseen hyveistä oikeudenmukaisuus sai viisi (5) mainintaa, rehellisyys neljä (4) mainintaa, kunnioittavuus kaksi (2) mainintaa, luotettavuus kaksi (2) mainintaa sekä rohkeus kaksi (2) mainintaa. Hoivan ja huolenpidon hyve ei saanut lainkaan mainintoja.

Kyselyn viides ja viimeinen varsinainen kysymys kuului seuraavasti: *Olosuhdeselvitystyöntekijänä toimit neuvoa antavana viranomaisena, et päätöksentekijänä. Prosessin aikana saat paljon tietoa vanhemmilta, muilta viranomaisilta ja yhteistyötahoilta. Vastaanottamasi materiaalin tiedot voivat olla keskenään ristiriitaisia, mutta joudut niistä valitsemaan ja tulkitsemaan. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi johtopäätöksiä selvitystekstiin kirjoittaessasi?*

Tähän kysymykseen hyveistä luotettavuus sai neljä (4) mainintaa, oikeudenmukaisuus samoin neljä (4) mainintaa, rehellisyys samoin neljä (4) mainintaa, kunnioittavuus kolme (3) mainintaa sekä rohkeus yhden (1) maininnan. Hoivan ja huolenpidon hyve ei saanut lainkaan mainintoja.

Oikeudenmukaisuus ja rehellisyys

Oikeudenmukaisuuden hyve sai yhteensä yhdeksän mainintaa. Banksin ja Gallagherin (2009, 161) mukaan oikeudenmukaisuuden hyveen määritelmä sisältää sekä työntekijän henkilökohtaisen oikeudenmukaisuuden että sosiaalisen (yhteisön sääntöjen mukaisen) oikeudenmukaisuuden. Olosuhdeselvitystyöskentelijöiden vastauksissa korostui neutraaliuden ja puolueettomuuden oletus. Vastauksien perusteella tärkeänä koettiin myös asioiden oikeanlainen kirjaaminen.

Pyrin toiminnassani oikeudenmukaisuuteen ja tuomaan asiat esille totuudenmukaisesti.

Oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus ohjaavat paljolti. Pyrin kuvaamaan esimerkiksi kotia mahdollisimman vähillä tunnelmanluonti-ilmaisilla välttääkseni puolueellisuutta.

Määritelmän mukaan muista hyveistä poiketen oikeudenmukaisuuden hyve ei liity niinkään ihmisten välisiin suhteisiin, vaan painotus on rakenteellisissa hyveissä, joissa punnitaan samankaltaisuuksia suhteessa muiden ihmisten tilanteeseen (Banks & Gallagher 2009, 166). Vanhempien vahvuuksien korostaminen mainittiin vastauksissa. Selvitystyöntekijät pitivät myös tärkeänä johtopäätösten perustamista saatuihin tietoihin ja asiakkaiden kertomiin asioihin perustuen, kunkin osapuolen näkökulma huomioiden.

Myös ongelmia ja epäkohtia pitää uskaltaa ottaa esiin, mutta se pitää tehdä vanhempia kunnioittavalla tavalla. On tärkeää myös huomioida vanhempien vahvuuksia yhteenvedossa.

Perustaa kirjatut johtopäätökset saatuihin tietoihin ja asianosaisten kertomiin asioihin. Kirjata asiat kaikkien osapuolien kannalta ja näkökulmista mahdollisuuksien mukaan laajasti.

Vastauksissa korostui myös olosuhdeselvitystyöntekijöiden omien tuntemusten reflektointi ja ammatillisen puolueettomuuden varmistaminen.

Asiallinen ja asiapitoinen lähestymistapa auttaa. Työntekijänä on tärkeitä tunnistaa, jos omat "sympatit" ovat toista kohtaan vahvemmat ja erityisesti silloin muistaa olla tasapuolinen tapaamisissa ja niiden kirjaamisessa.

Sosiaalityöntekijänä minun on oltava kaikissa tilanteissa, oikeudenmukainen, neutraali ja puolueeton, en saa asettua kenenkään puolelle enkä ketään vastaan.

Rehellisyyden hyve sai kahdeksan mainintaa. Rehellisyyden hyveen voidaan katsoa liittyvän moraaliseen kykyyn muiden hyveiden käyttöön (Banks & Gallagher 2009, 195). Olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa ilmeni huolellisuuden tavoite siihen liittyen, että selvitystekstiin kirjataan asiat täsmällisesti. Myös tässä yhteydessä vastauksissa korostui omien tuntemusten huomioiminen ja ammatillisen puolueettomuuden varmistaminen.

Kokisin olevani epärehellinen, jos lähtisin vaihtelemaan tyylitä vanhempien välillä, ja koen että tekstin pitää ainakin ihannetilanteessa olla sellainen, ettei lukijan tarvitse suodattaa kirjoittajan tekstistä asioita saadakseen puolueettoman kuvan.

Rehellisyyden hyveen määritelmään sisältyy myös kyky yhdistää omat persoonallisuudenpiirteet ehjäksi kokonaisuudeksi (Banks & Gallagher 2009, 199). Tämän hyveen vaatimus ilmeni olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa siten, että keskenään ristiriitaisia tietoja pyritään avaamaan selvitystekstissä, jotta selvityksen lukijalle välittyisi totuudenmukainen kuva sekä

mahdollisuus todeta, mihin olosuhdeselvitystyöntekijän mahdollisesti muodostamat johtopäätökset perustuvat.

Johtopäätöksissä hyvä kirjata myös se, jos on keskenään ristiriitaisia tietoja ja pohtia mistä se voisi johtua.

Johtopäätöksissä haluan olla rehellinen ja kirjoittaa asiat kohteliaasti, asiallisesti, totuudenmukaisesti ja ketään solvaamatta.

Rehellisyyden hyveen määritelmään sisältyy myös kyky vastata muutoksiin ja muokata oman itsensä kokonaisuutta ammatillisia näkemyksiään päivittämällä (Banks & Gallagher 2009, 203, 207). Vastauksista ilmeni, että olosuhdeselvitystyöntekijät pitivät tärkeänä ilmaista selvitystekstissä myös sitä, ettei kaikkien asioiden todellista tilaa ole mahdollista selvittää. Tästä syystä vastaajat pitivät tärkeänä tuoda selvitysprosessin aikana mahdollisesti esiin tulleet ristiriidat näkyviin myös olosuhdeselvitystekstissä.

Tarkoituksena on kuitenkin saada molempien vanhempien osalta tarpeeksi kattavat tiedot kerättyä järkevään pakettiin, jolloin esimerkiksi ristiriitaisten asioiden osalta moniulotteisuuden avaamisen tarve korostuu, ja myös sen myöntäminen, ettei täydellisesti tiedetä kaikkien asioiden todellista tilaa.

HUOM: Ristiriidat aineistossa tulee tehdä selvityksessä näkyviksi, ne eivät voi eivätkä saa jäädä selvitystyöparin tulkinnan tai valinnan kohteiksi.

Muiden hyveiden saamat maininnat

Mainintoja saivat myös muut hyveet. Luotettavuuden hyve sai kuusi mainintaa. Luotettavuuden hyveen määritelmä sisältää kyvyn luoda ammatillinen suhde ihmiseen ja ylläpitää tätä suhdetta (Banks & Gallagher 2009, 145). Luotettavuuden hyve kuvataan myös työntekijän luotettavuutta ja vastuullisuutta ilmaisevana käytöksenä (Banks & Gallagher 2009, 146). Olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa näkyi pyrkimys tasapuolisuuteen. Kuten ihmiset ylipäänsä, myös selvitystyöskentelyssä kohdatut huoltokiistan osapuolet ovat keskenään erilaisia luonteeltaan, ilmaisultaan ja olemukseltaan. Vastauksissa korostui olosuhdeselvitystyöntekijöiden

pyrkimys mukauttaa omaa käytöstään siten, että kukin osapuoli voi kokea olosuhdeselvitystyöntekijän olevan tasapuolinen ja luotettava.

Pitää olla myös rohkea ja kertoa totuudenmukaisesti asioista, ketään polkematta tai painostamatta.

Kunnioittavuuden hyve sai viisi mainintaa. Määritelmän mukaan ammatillinen kunnioittavuus sisältää muun muassa yksilöllisyyden, itsenäisyyden, arvokkuuden, luottamuksellisuuden, yksityisyyden, oikeuksien, arvojen, ja veloitteiden huomioonottamisen vuorovaikutustilanteessa (Banks & Gallagher 2009, 117). Olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa korostui ihmisen arvokkuuden ja hänen arvojensa huomioiminen. Yksilöllisyyden ja yksityisyyden huomioonottamista pidettiin tärkeänä. Eräs vastaaja huomioi myös ihmisen oikeuden vanhemmuuteen esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmista huolimatta.

Yritän tietoisesti varoa asettumasta liikaa toisen vanhemman puolelle ja yritän ymmärtää myös esim. asiakasta, jolla on päihde- ja mielenterveysongelma ja nähdä, että ongelmista huolimatta vanhempi-lapsi -suhde voi olla läheinen ja hyvä.

On tärkeää, että selvityksessä ja erityisesti yhteenvedossa tulee vastaukset tuomarin selvityspyynnössä oleviin kysymyksiin selvitettävistä asioista. Myös ongelmia ja epäkohtia pitää uskaltaa ottaa esiin, mutta se pitää tehdä vanhempia kunnioittavalla tavalla.

Kunnioittavuuden hyveen määritelmään sisältyy myös sitoutuminen pyrkiä tutustumaan ja ymmärtämään toisen ihmisen näkökulmaa (Banks & Gallagher 2009, 126). Olosuhdeselvitystyöntekijöiden kohtaamat huoltokiistan osapuolet saattavat olla hyvin erilaisia ihmisiä, mihin selvitystyöntekijä on työssään tai muussa arjessaan tottunut. Siitä huolimatta selvitystyöntekijöiden vastauksissa nousi esiin pyrkimys ymmärtää asiakkaan ajatuksia tämän näkökulmasta.

Pitää voida pohtia osapuolten ajatuksia; ymmärtää miksi ajattelee kuten ajattelee, vaikkei hyväksyä välttämättä sitä. Myös kunnioitettavuus liittyy siltä osin tähän.

Rohkeuden hyve sai kolme mainintaa. Rohkeuden hyvettä pidetään määritelmän mukaan hyveistä ihailtavimpana ja se liittyy haavoittuvuuteen ja erehtyväisyyteen, minkä lisäksi sen määritellään

olevan erilaisten pelkojen voittamista (Banks & Gallagher 2009, 174). Rohkeuden hyve saattaa määritelmän mukaan sisältää toisinaan työhön liittyvästä protokollasta poikkeamista esimerkiksi työntekijän työskentelytavan valintana toivon luomiseksi tai päämäärään pääsemiseksi (Banks & Gallagher 2009, 179). Rohkeuden hyvettä käytetään eri tavoin jokapäiväisessä arjessa sekä poikkeuksellisissa tilanteissa (Banks & Gallagher 2009, 190). Pääsääntöisesti olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyy huoltokiistan osapuolten kodeissa vierailu. Kiistan kohteena oleva lapsi on pääsääntöisesti paikalla kotikäynnin aikana. Olosuhdeselvitystyöntekijöiden tapaamien huoltokiistan osapuolten keskinäisen erilaisuuden lisäksi myös osapuolten kodit voivat erota hyvin paljon toisistaan. Olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyvän kotikäynnin tarkoituksena on todeta, että kiistan kohteena olevalla lapsella on kummassakin kodissa asianmukaiset oltavat. Samalla se saattaa olla selvitystyöskentelyprosessin aikana ainoa kerta havainnoida lasta vanhempansa ja muun kodissa olevan perheen kanssa. Kyselyyn vastanneiden olosuhdeselvitystyöntekijöiden maininnat osapuolten kodin fyysisestä kuvaamisesta olivat vähäiset. Sen sijaan vastauksissa näyttäytyi, että huoltokiistan kohteena olevan lapsen ja kodissa asuvan perheen vuorovaikutuksen havainnointiin kiinnitettiin huomiota.

Esimerkiksi kodin voi kuvata hyvin erilaisin tavoin ja vaikuttaa sanavalinnoilla ja kuvauksen keinoilla siihen, millaisia tunnelmia se lukijalle välittää.

Hoivan ja huolenpidon hyve ei saanut yhtään mainintaa. Hoivan ja huolenpidon hyveen määritelmän mukaan se sisältää työntekijän vaikuttimen eli halun kohdata ihminen, sekä moraalisen hienotunteisuuden eli ymmärryksen siitä, kuinka omat toimmemme vaikuttavat toiseen ihmiseen (Banks & Gallagher 2009, 103). Hoivan ja huolenpidon hyve sisältää vastuunottamista ihmisestä itsestään sekä hänelle tärkeästä asiasta ja toimivallan käytön eli kelpoisuuden ratkaista toisen ihmisen asia huomioimalla, kuuntelemalla ja empatiakyvyllä (Banks & Gallagher 2009, 104). Kyselyn kaksi viimeistä, tässä käsiteltyä kysymystä liittyvät olosuhdeselvitystyöskentelyn siihen vaiheeseen, jolloin selvitystyöntekijä käsittelee keräämäänsä tietoa ja materiaalia työstääkseen siitä lopullisen olosuhdeselvitystekstin. Koska hoivan ja huolenpidon hyve ei saanut tässä yhteydessä lainkaan mainintoja voidaan päätellä, etteivät olosuhdeselvitystyöntekijät koe kyseistä hyvettä tässä vaiheessa selvitystyöskentelyä käyttävänsä. Keräämäni aineiston perusteella näyttää siltä, että hoivan ja huolenpidon hyveen käyttäminen liittyy nimenomaan toisen ihmisen kohtaamiseen.

7 POHDINTA

Tutkielmaa varten keräämäni aineiston perusteella voidaan päätellä, että olosuhdeselvitystyöntekijät kokevat käyttävänsä hyveitä työskennellessään. Banksin ja Gallagherin (2009, 2) mukaan hyveen käsite antaa tukea työntekijän arvioidessa omaa työskentelyään ammattieettisesti. Ruokolainen kumppaneineen (2018, 1) toteaa, että

työntekijän hyveisiin keskittyminen nähdään nykyisin yhtenä keinona ratkaista arvostiriitoihin tai ammattieettisten periaatteiden toteutumattomuuteen liittyviä ongelmia, jolloin huomio siirretään säännöistä ja ohjeista yksittäisen työntekijän eettiseen ajatteluun, toimintaan ja käyttäytymiseen työssään.

Vaikka tutkielmaa varten keräämäni aineisto on pieni, olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastaukset olivat keskenään samansuuntaisia, joten tuloksista voidaan päätellä selvitystyöntekijöiden hyveiden käyttämisen muodostuneen pitkälti ammattikunnan yhtenäiseksi eettiseksi ajatteluksi.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen (kyselyn kolme ensimmäistä kysymystä) kohdalla hyveitä koettiin olevan käytössä laajemmin. Vastausten perusteella näyttää siltä, että olosuhdeselvitystyöntekijä kokee käyttävänsä tietynlaisia hyveitä tavatessaan osapuolia eli kohdatessaan toisen ihmisen. Vastaajat kuvailivat hyveiden käyttöä käytännön kannalta ja kysymyksissä mainittuihin konteksteihin liittyen.

Annetaan vanhempien kertoa omat näkemyksensä ja kunnioitetaan heidän kertomaansa heidän kokemuksenaan. Luodaan tapaamisiin rauhallinen ilmapiiri ja puhutaan osapuolten kanssa arvostavasti. Annetaan molemmille tila ja aika puhua. Pidetään keskustelussa mukana lapsi ja lapsen tilanne.

Ei oteta kantaa siihen, ovatko kerrotut asiat totta, vaan ne ovat osa selvitystä vanhempien kertomina kokemuksina. Osoitetaan keskustelussa ymmärrystä ja myötätuntoa tarvittaessa.

Anna-Maija Puroilan (2010, 122-123) mukaan ”kyky tulkita oikein toisten ihmisten toimintaa nopeasti vaihtuvissa sosiaalisissa tilanteissa perustuu vuorovaikutuksen kulttuuristen sääntöjen omaksumiseen ja hyödyntämiseen ihmisten välisessä kanssakäymisessä”.

Olosuhdeselvitystyöntekijöiden vastauksissa esiintynyt fyysisyyden kuvaaminen oli mielenkiintoinen.

Kunnioittavuus on erittäin tärkeä hyve erityisesti asiakassuhteen alkaessa. Se ilmenee monella eri tavalla: miten puhuu asiakkaalle, miten katsoo häntä, miten kuuntelee hänen kertomustaan ja reagoi siihen ja hänen mahdollisiin tunteenpurkauksiinsa.

Yritän olla niin, etten suosi kumpaakaan osapuolta ja kohtelen kumpaakin osapuolta tasavertaisesti. Kuuntelen aina asiakkaiden kertomuksia tarkasti ja näytän myös kehollani, että keskityn kuuntelemiseen. Yritän olla myös sovittelleva, enkä provosoi kumpaakaan osapuolta.

Perheikäytäntöihin on sidoksissa asianomaisten näkökulmia. Asianomaisten ihmisten perspektiivien tavoittaminen on Hannele Forsbergin (2012, 18) mukaan tärkeää, koska sitä kautta tilanteiden erityisyys ja mahdolliset arvokonfliktit tarkentuvat ja tulevat esiin. Asiakkailta on omat moraaliset konfliktinsa, joihin sosiaalityössä pyritään vastaamaan. Aineiston perusteella myös tähän liittyy omia haasteitaan ja eräs vastaaja mietti luottamuksellisuuden hyveen ristiriitaa seuraavasti.

Selvitystyössä luottamuksellisen ilmapiirin luominen on aina vähän kyseenalainen asia, koska kaikki tietomme on kaikkien osapuolten käytössä; siis vastapuolen, asianajajien ja tuomarin. Sinänsä emme tee luottamuksellista asiakastyötä emmekä ole "omia työntekijöitä". Tehtävä on antaa lisätietoa käräjäoikeudelle, kerätä lisätietoa.

Laakson (2012, 38) mukaan eettinen perusjännite muodostuu yleisen vanhempien oikeuksien tunnustamisen ja yksittäisissä tilanteissa tapahtuvan lapsen hyvän määrittelyn välille. Eräs vastaaja kiteytti ajatuksen seuraavasti.

Yritän pysyä omassa sosiaalityöntekijän roolissani neutraalina ja puolueettomana, enkä asetu kummankaan puolelle. Jos vanhempi puhuu ikävästi entisestä puolisostaan, otan esille lasten aseman ja kerron, että vanhempien riitely vaurioittaa aina lapsia.

Työntekijä joutuu normittamaan sekä lapsuutta että vanhemmuutta ja joutuu ottamaan kantaa kysymykseen, mikä on hyväksi juuri tälle lapselle ja eettisesti perusteltua toimintaa tässä tilanteessa.

Työn sisältämät eettiset ja moraaliset jännitteet vaativat työntekijältä reflektiivistä ja moraalista toimintaa. (Laakso 2012, 40-42.) Eräs vastaaja ilmaisi ajatustaan seuraavasti.

Huolimatta siitä, että vanhemmat voivat selvitysten yhteydessä esittää aiheettomia tai suurenneltuja väitteitä toisesta vanhemmasta ja puutteista tämän vanhemmuudessa, emme voi välttämättä aluksi tietää, mitkä asiat ovat aitoja epäkohtia, jotka vaikuttavat käsiteltävään asiaan, ja mitkä väitteet ovat perusteettomia, liioiteltuja asioita kerrottu mustamaalaamistarkoituksessa.

Työntekijän arvot ja asenne suhteessa lapsen vanhempiin, kunnioittava kohtaaminen ja herkkyyks toimia eettisesti sekä kyky reflektoida ja analysoida työn eettisiä kysymyksiä ovat merkittäviä tekijöitä hyvää ammatillisuutta määriteltäessä. (Laakso 2012, 40-42.) Aineistoa tulkitessani pidän mielenkiintoisena tapaa, jolla hoivan ja huolenpidon hyveeseen (Banks & Gallagher 2009, 103-104) yhdistyi rohkeuden hyve (Banks & Gallagher 2009, 174, 179) kontekstissa, jossa selvitystyöntekijältä odotettiin erityistä puolueettomuutta. Hoivan ja huolenpidon hyveeseen liittyy määritelmän mukaan työntekijän halu kohdata ihminen, sekä työntekijän toimivallan käyttö eli kelpoisuus ratkaista toisen ihmisen asia huomioimalla, kuuntelemalla ja empatiakyvyllä. Rohkeuden hyveeseen liittyy määritelmän mukaan se, että se saattaa sisältää toisinaan työhön liittyvästä protokollasta poikkeamista työntekijän valintana esimerkiksi toivon luomiseksi tai päämäärään pääsemiseksi.

Oman itsen reflektointi on aina tärkeää. Tässä työssä pitää voida pysähtyä myös oman haavoittuvuuden keskelle. Ja hyväksyä sekin, että haluamattaan voi ikään kuin olla toisen puolella. Ammatillisuutta on sitten se juuri, miten omat ajatukset saa pysymään kurissa niin, että ne eivät vaikuta selvityksen tekoon, jos niille ei löydy "faktaa".

Koen, että oman ammatillisen roolin takaa on ylipäänsä helpompi käsitellä asioita, ja vanhempia voi myös palauttaa siihen, että mistä olosuhdeselvityksessä on kyse ja käydä myös joskus läpi sitä, miten raskaita ja painavia syytöksiä vanhempi toisesta esittää ja että vanhempi varmasti ymmärtää itekin sen mitä toisesta esittää.

Lapsen tapaamista koskevan kysymyksen vastauksissa vahvimmin hyveistä nousivat esiin hoiva ja huolenpito, rohkeus ja rehellisyys. Aineiston perusteella näyttää siltä, että lapsen tapaaminen poikkeaa tietyiltä osin muusta olosuhdeselvitystyöskentelystä. Lapsen kohtaamiseen liittyen hyveistä nousee esiin vahvasti hoiva ja huolenpito. Lapsen tapaamiseen ja kuulemiseen liittyen vastaajat myös

kommentoivat vahvasti työskentelyään lapsen kanssa. Vastaajat perustelivat tapaansa toimia lapsen tapaamisessa.

Vahvistan vielä, että on ihan hyvä näin, jos lapsi ei ole ottanut kantaa esim asumiseen liittyvään asiaan. Kysyn tapaamisen alussa millä mielellä lapsi tulee ja tapaamisen lopussa millä mielellä lapsi lähtee tapaamisesta.

Lapsen tulee myös tuntea olevansa turvassa ja työntekijän tuleekin seurata lapsen reaktioita tarkasti. --- Yritän myös varjella lasta joutumasta emotionaaliseen hätään tai kokemaan itsensä turvattomaksi.

Riitta Laakso (2012, 25) määrittelee moraalityöhön liittyväksi eettistä pohdintaa ja kannanottoja lapsen hyvästä, vanhempien oikeuksista ja vastuista sekä työntekijöiden velvollisuuksista. Vahvasti yleisiin ohjeisiin kiinnittyvä sosiaalityö ja normatiivinen etiikka saattavat tilanteissa olla riittämättömiä, minkä vuoksi ”on hyvä huomioida käytännön työntekijöiden moraalinen ääni, joka korostaa henkilö- ja tilannekohtaista lähestymistä, työn luonnetta suhdetyönä sekä suhteiden, luottamuksen, sensitiivisyyden ja kutsumuksen merkitystä”. Valtaosassa olosuhdeselvityksiä työskentelyprosessiin ei kuulu lapsen tapaaminen ilman vanhempaa. Tämä saattaa olla syy siihen, miksi vastaajat erityisesti kommentoivat prosessin tätä osaa.

Olosuhdeselvitystyöskentely sisältää pääosin aikuisten tapaamisia, koska kyse on prosessin näkökulmasta aikuisten asioista. Sinänsä tällainen määrittely on ristiriitainen, sillä huoltoriidassa tärkeimmän kysymyksen tulisi olla nimenomaan lapsen oikeus vanhempiinsa. Lapsen vanhemmat kuitenkin ovat huoltokiistan osapuolet. Huoltokiistaan liittyvän käräjäoikeuden pyytämän selvityksen laatii aikuinen työntekijä ja tuomion käräjäoikeudessa antaa aikuinen tuomari. Kuten jo aiemmin tutkielmassani olen kertonut, lapsen tapaaminen olosuhdeselvitystyöskentelyprosessissa ilman vanhempia ei ole välttämätön osa prosessia. Lasta tavataan ainoastaan erityisen painavista syistä. Yleensä lapsi on tuossa tapauksessa jo sen ikäinen, että hänen voidaan katsoa kykenevän ilmaisemaan näkemyksensä. Yleensä molemmat vanhemmat antavat suostumuksensa lapsen tapaamiseen ilman vanhempaa. Aikuisella on kuitenkin vastuu lapsen hyvinvoinnista ja tasapainon säilymisestä, niin vanhemmilla kuin lasta tapaavalla selvitystyöntekijällä. Voidaan olettaa, että näistä syistä olosuhdeselvitystyöntekijöiden antamissa vastauksissa hyveistä painottui niin vahvasti hoiva ja huolenpito. Lisäksi usea vastaaja avasi avoimessa vastauksessaan tapojaan suojata lasta. Vastauksissa perusteltiin hoivan ja huolenpidon hyvettä lapsen suojelemisella, kiinnostavalla tavalla sekä lasta

tavattaessa, mutta myös myöhemmässä selvitysprosessin vaiheessa lapsen kertomista ajatuksista kirjoittaessa.

Rehellisesti kerrotaan lapselle prosessista sekä hänen roolistaan prosessissa. Sanotaan ääneen myös se asia, että vanhemmat ovat eri mieltä monista asioista. Sanotaan, että lapsi saa olla omaa mieltä ja lapsen mielipide saa myös vaihdella.

Lapsen kanssa tärkeintä on ehkä luotettavuus ja luottamuksellinen ilmapiiri. Lisäkysymysten tekeminen hienotunteisesti ja lasta nolaamatta tuntuu erityisen tärkeältä sellaisissa kohdissa missä tulee tunne, että lapsi ei kerro omaa näkemystään vaan toistaa opeteltua.

Lapsen suojelua pitää aina pohtia, kun kirjoittaa lapsen kertomista ajatuksista kuitenkin mahdollisimman suorasti.

Tutkimuksessa lastensuojelusta muistutetaan, että lapset omistavat tietonsa, mutta aikuisten vastuulla on päättää, mitä tiedolla tehdään (Tisdall 2017, 65). Eräänlaisina tiedon portinvartijoina tämä näkemys sopii myös olosuhdeselvitystyöntekijöiden tekemään tulkintatyöhön. Ammattilaisilla on valtaa määritellä ja päättää, mikä on relevanttia. Lapsen näkökulmaan on hyvä suhtautua myös siten, että se on aina vuorovaikutuksessa tulkittua (Pösö 2012, 87).

Arvoristiriitatilanteissa moraalinen järkeily edellyttää tilanneherkkyyttä ja ilmenee ammattilaisten valinnoissa ja niiden perusteluissa (Forsberg 2012, 15). Eräs vastaaja käsitteli ristiriitojen kuvaamisen merkitystä seuraavasti.

Tarkoituksena on kuitenkin saada molempien vanhempien osalta tarpeeksi kattavat tiedot kerättyä järkevään pakettiin, jolloin esimerkiksi ristiriitaisten asioiden osalta moniulotteisuuden avaamisen tarve korostuu, ja myös sen myöntäminen, ettei täydellisesti tiedetä kaikkien asioiden todellista tilaa.

Oikeudenmukaisuus, rehellisyys ja luotettavuus nousivat toisen tutkimuskysymyksen (kyselyn kaksi viimeistä kysymystä) käytetyimmiksi hyveiksi. Aineiston perusteella näyttää siltä, että olosuhdeselvitystyöntekijä kokee käyttävänsä tietynlaisia hyveitä prosessin siinä osassa, jossa ei enää

olla kasvatusten toisen ihmisen kanssa, vaan työntekijä tutkii keräämäänsä materiaalia ja miettii kokonaisuuden kannalta olennaisia asioita selvitystekstiin kirjoitettavaksi.

Sosiaalityössä on tärkeää, että ratkaisut ja päätökset ovat eettisesti perusteltuja. Perustelutyöllä sosiaalityöntekijä pyrkii oikeuttamaan eri tilanteissa tekemiään moraalisia arvioita ja päätöksiä. Erityisen tärkeiksi perustelut nousevat (eettisesti) jännitteisissä tilanteissa. Olosuhdeselvitystekstin kirjoittamisvaiheen perustelutyön merkitystä vastaajat kommentoivat seuraavalla tavoin.

Johtopäätöksissä hyvä kirjata myös se, jos on keskenään ristiriitaisia tietoja ja pohtia mistä se voisi johtua.

HUOM: Ristiriidat aineistossa tulee tehdä selvityksessä näkyviksi, ne eivät voi eivätkä saa jäädä selvitystyöparin tulkinnan tai valinnan kohteiksi.

Banksin ja Gallagherin (2009, 45) mukaan työntekijän tulee pyrkiä olemaan tietoinen vallastaan vuorovaikutustilanteessa. Työntekijän on huomioitava oman toimintansa vaikutus – hyvässä ja pahassa – suhteessa asiakkaaseen. Tämä mahdollistaa myös työntekijän kokonaisvaltaisemman ajattelun oman ammattilaisuutensa eettisestä kehityksestä. Kuten sosiaalityön hyveiden tutkija Tyyne Ylinen kumppaneineen (2021, 2) toteaa, ”arkinen etiikkatyö rakentuu työntekijän jokapäiväisissä toimissa ja valinnoissa sekä hänen ajatuksissaan ja identiteetissään”.

Merja Laitinen (2010, 68) kirjoittaa, että ”tutkimus muodostaa aina tietoa käsittelemästään ilmiöstä, ja siksi se ei ole vialonta. Tiedonmuodostus on eettinen mutta usein myös poliittinen kysymys, suuntia ja toimintatapoja luova teko.” Löydän tästä rinnastettavuutta olosuhdeselvitystyöskentelyyn. Tutkielman aineiston perusteella voidaan katsoa olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokevan käyttävänsä työskentelyssään hyveitä. Tutkielma tuo esiin uusia näkemyksiä hyveiden käyttämisen toteuttamiseen liittyvistä tekijöistä. Tutkielmani otos eli vastaajien määrä on pieni, mutta aihe on aiemmin tutkimaton. Pienen otoksen tutkimattomasta aiheesta voidaan katsoa riittävän, mikäli otoksen koko on hyvin perusteltu. Tutkimustieto aiemmin tutkimattomasta aiheesta avaa ilmiötä käsitteellisesti ja avartaa mahdollisuutta jatkotutkimukselle. Pienenkin otoksen tulos voi antaa mahdollisuuden tiedolla johtamiseen. Tutkimuksella yksilön henkilökohtaisen arvomaailman kautta ilmenevien hyveiden vaikutuksesta voi olla vaikutusta yhteiskunnan arvomaailmaan.

Yleistäen voidaan todeta, että aineiston analyysiin ei ole olemassa sellaista tieteellistä metodologiaa, joka ”takaisi totuuden etsinnän menestyksen, vaan tutkimuksen tekijän itsensä on tuotettava analyysinsä viisautta” (Tuomi & Sarajärvi 2018, 113). Kyselyyn saatujen vastausten perusteella pidän perusteltuna valintana viiden kyselyn kysymyksen jaottelutapaa varsinaisten tutkimuskysymysten alle. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen alle jaottelemani kolme kyselyn kysymystä tuottivat samankaltaisia tuloksia. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastaukseksi eniten hyveiden mainintoja tuli samoille hyveille, rehellisyydelle sekä hoivalle ja huolenpidolle. Toisen tutkimuskysymyksen alle jaottelemani kahden viimeisen kyselyn kysymyksen vastausten hyveiden maininnat olivat samoin keskenään samanlaisia. Toisen tutkimuskysymyksen vastaukseksi eniten hyveiden mainintoja saivat oikeudenmukaisuus ja rehellisyys.

Aineiston vastausten sisältämät hyveiden valinnat olivat eri vastaajilla lähellä toisiaan. Tämä osoittaa, että vaikka vastaajien määrä tutkielmassa on pieni, vastaajat määrittivät olosuhdeselvitystyöskentelyssä käyttämänsä hyveet keskenään samoin. Pienen otoksen vuoksi aineiston reliabiliteettiä ja validiteettiä ei voida varmistaa, mutta tulokset näyttävät riittävän samankaltaisina. Mielenkiintoinen kysymys on, jatkuisivatko isommalla otoksella kunkin olosuhdeselvitysprosessin vaiheen kontekstiin vastaajien määrittelemät hyveiden valinnat samankaltaisina.

Tutkielmaa varten keräämäni aineisto on suppea, joten sen perusteella ei voida päätellä, voidaanko otoksen ajatella edustavan olosuhdeselvitystyöntekijöiden näkemyksiä myös laajemmin. Toisaalta tutkimuskysymyksestä tutkielmani näkökulmasta ei ole saatavilla aiempaa tutkimusta, jolloin pienikin vastaajien otos avaa aihetta käsitteellisesti ja sen voi olettaa jossain määrin heijastelevan perusjoukon näkemyksiä. Tämä lisää aiheen monipuolista ymmärtämistä ja antaa mahdollisuuden jatkotutkimukselle.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Erityisesti kaksi tutkielmani tutkimustulosta ilahduttivat. Ensiksikin se, että olosuhdeselvitystyöntekijät todella kokevat käyttävänsä hyveitä työskentelyssään. Jokainen vastaaja pystyi nimeämään kunkin kysymyksen kohdalla useampia käyttämiään hyveitä. Aineiston perusteella olosuhdeselvitystyöskentelyssä käytetyt hyveet olivat eri työntekijöillä keskenään myös hyvin samankaltaisia selvitysprosessin eri vaiheissa.

Pidän myös toista tutkimustulosta erityisen mielenkiintoisena. Olosuhdeselvitystyöskentelyssä erottuu kaksi erilaista vaihetta, joissa selvitystyöntekijät painottivat erilaisten hyveiden käyttöä. Selvitysprosessin alkuvaiheessa, jolloin työntekijä tapaa selvityksen kohteena olevia osapuolia ja muita henkilöitä, painottuivat erilaiset hyveet kuin selvitysprosessin siinä vaiheessa, missä työntekijä valitsee, kirjoittaa ja tulkitsee saamia tietoa selvitystekstiksi.

Tutkielmani kaksi varsinaista tutkimuskysymystä erosivat toisistaan käytännön kannalta. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen konteksti liittyi selvityksen kohteena olevien henkilöiden ja työntekijän tapaamiseen. Toisen tutkimuskysymyksen konteksti sen sijaan liittyi selvityksen laatimiseen liittyvään prosessiin, jolloin olosuhdeselvitystyöntekijä oli itseksensä ammattilaisena valitsemassa keräämästään materiaalista selvitykseen asti päätyvän aineksen sekä miettimässä saamistaan tiedoista mahdollisesti tehtäviä johtopäätöksiä.

Olosuhdeselvitystyöskentelyn luonteen vuoksi kummankin tutkimuskysymyksen konteksti tähtää lopullisen selvitystekstin laatimiseen. Hautasen (2010, 34) mukaan se, miten asioita ilmaistaan tekstissä, peilaa sitä, miten selvitystekstin kirjoittaja näkee työnsä ja suhtautuu käsillä olevan asian käsittelemiseen. Käsiteltävät sosiaaliset ilmiöt ja ongelmat toimivat olosuhdeselvityksessä tekstimuotoisina perusteluina ja määritelmänä. Tästä syystä olosuhdeselvitystyöntekijöiden kokemus hyveiden käyttämisestä selvitystyöskentelyn aikana on kiinnostava.

8.1 Yhteiskunnallinen relevanssi

Hyveperustaisuus asettaa keskiöön ammattilaisen itsensä, millaisia ihmisiä he ovat tai millaisia heidän tulisi olla, heidän sitoutumisensa ja pätevyytensä sekä roolinsa julkisen vallankäytön ammattilaisina (Banks & Gallagher 2009, 3). Keräämäni aineiston perusteella näyttää siltä, että olosuhdeselvitystyöntekijät tiedostavat ammattilaisuuteensa liittyvät odotukset ja vaatimukset.

Omaan ajatteluun on sovellettava kriittisyyttä, tarvitaan refleksiivisyyden kykyä, jolla tarkoitetaan tietoisuutta omasta ajattelusta, oppimisesta ja toiminnasta (Hurtig 2010, 28). Tutkielmani aineistoa tulkiten olosuhdeselvitystyöntekijät näyttävät sisäistäneen työhönsä liittyvät erityispiirteet. He vaikuttavat olevan tietoisia sosiaalityön muiden työkenttien työn sisällöstä ja vertaavat omaa työkenttäänsä niihin tiedostaen omansa erityispiirteet.

Hyveen käsitettä tutkineet Banks ja Gallagher (2009, 65) kritisoivat sosiaalityön arjen eettisessä työskentelyssä tunteiden jäävän liian vähälle huomiolle. Heidän mukaansa työntekijän ymmärrys tunteidensa hallitsemisesta liittyy ammatillisuuteen ja on tärkeää työntekijän kyvyille toteuttaa työtehtävänsä. Hyve-eettistä näkökulmaa voidaan kritisoida siitä, että se keskittyy liaksi työntekijän yksilöllisiin ominaisuuksiin. Sosiaalialalla työntekijöiltä vaaditaan erityistä eettisyyttä. Työ vaatii työntekijöiltä paljon ja on eettisesti sekä ammatillisesti kuormittavaa. Yhteiskunnallisessa keskustelussa sosiaalialan työntekijöiden riittävyys on huomion kohteena; on yleisessä tiedossa, että avoimiin sosiaalityöntekijöiden virkoihin hakijoita saadaan vähän tai ei lainkaan. Riittämätön määrä työvoimaa sekä alati kasvavat asiakasmäärät ja työtehtävät saavat miettimään työyksiköiden ja työntekijöiden työhyvinvointia ja eettistä kuormitusta. Hyveperustaisen vastuullisen sosiaalityön toteuttamiseen tarvitaan riittävästi resursseja. Ylinen kumppaneineen (2021, 16) peräänkuuluttaa rakenteellisen sosiaalityön otetta sekä selkeää viestiä poliittisille päättäjille sosiaalityön olosuhteista, sillä ”hyveellinen työskentely on keskeinen osa laadukasta sosiaalityötä”. Hyveellistä toimintaa tukevat ja vaikeuttavat tekijät sekä niiden yhtymäkohdat organisaation hyveisiin tulisi ottaa huomioon sosiaali- ja terveystalouden rakennemuutoksissa (Ylinen ym. 2021, 18).

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301, §1) tarkoitus on

edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja lisätä yhdenvertaisuutta, turvata yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa, parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä tavoitteiden saavuttamiseksi.

Huoltokiistaan liittyvää kärjäoikeutta varten laadittavaa olosuhdeselvitystä ohjaavat lait, yhteiskunnan normit sekä vallalla oleva politiikka. Olosuhdeselvityksen laatimisen yhteydessä kärjäoikeudella ja sosiaaliviranomaisella on tärkeä yhteiskunnallinen rooli, sillä heidän tapansa

arvioida ja kategorisoida ihmistä vaikuttaa yhteiskunnan yleiseen ajatteluun. Kuten Forsberg muistuttaa, lasten ja perheiden parissa tehtävän sosiaalityön haastavin alue on monimutkaisuuden ja epävarmuuden kanssa toimiminen. Muuttuvassa toimintaympäristössä ongelmanratkaisu- ja päätöksentekoprosessiin sisältyy eettisesti haastavia, ratkaisunäkymiltään epäselviä ja monimerkityksisiä perheilmiöitä ja niiden hahmottamisen tapoja, mihin liittyy asianosaisten arvovalintoja ja ratkaisujen oikeuttamista. Moraalinen järkeily antaa mahdollisuuden toimia suunnan näyttäjänä sosiaalityön monimutkaisissa työtilanteissa. Forsberg muistuttaa, että sosiaalityön lisäksi moraalisten ristiriitojen kohtaamista esiintyy myös muiden ammattikuntien työtehtävissä. (Forsberg 2012, 10-11.)

Talentia-lehti (6/2023) esitteli artikkelissaan tuoreen julkaisun *Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa* (2023) koskien monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallin ja prosessin nykytilaa ja kehittämismahdollisuuksia. Artikkelin mukaan monitoimijuus ”laajentaa käsitystä rakenteellisen sosiaalityön toimijuudesta sosiaalityön ammattikunnan ja sosiaalihuollon palvelujärjestelmän ulkopuolelle”. Artikkelin mukaan teoksen on tarkoitus myös syventää ymmärrystä rakenteellisen sosiaalityön poliittisuudesta sosiaalihuollossa. Olosuhdeselvitystyöskentelyssä eri ammattikunnan toimijoiden yhteistyö tulee määritelleeksi niin lapsen edun käsitettä kuin hyvää vanhemmuutta koskevaa ajattelua sen hetkessä yhteiskunnassa. Tästä syystä olosuhdeselvitystyö ei koske vain yhtä perhettä, vaan sillä voidaan ajatella olevan laajempi yhteiskunnallinen merkitys.

Perheiden elämään puuttuminen sekä vanhemmuuden normittaminen ja sääntely ovat Tuija Eronen (2012, 123) mukaan lastensuojelun sosiaalityön keskeisiä viranomaistoimenpiteitä. Näkemyksessä perheenjäsenten institutionaalisten ja henkilökohtaisten tarinoiden moraalisuudesta tulisi antaa tilaa myös erilaiselle kerronnalle ja erilaisille henkilökohtaisille kertomuksille perhesuhteista puhuttaessa (Eronen 2012, 143).

Tieto marginaalista ja piiloon jäävistä ilmiöistä tarkentuu yksilötason kohtaavassa asiakastyössä muodostuneeksi tiedoksi, johon kytkeytyy tiedon kerääminen sosiaalisia ongelmia tuottavista rakenteista, tiedon välittäminen ja asiakkaiden olosuhteiden tulkitseminen muille toimijoille. (Pekkarinen ym. 2023, 198.)

Pekkarisen ja kumppaneiden (2023, 198) mukaan työntekijän näkymä palvelujärjestelmään tarjoaa mahdollisuuden tarkastella sen rakenteellisia ongelmia.

Rakenteellinen sosiaalityö sisältää tiedon keräämistä, kerätystä tiedosta valitsemista ja valitun tiedon tulkittamista tekstiksi. Tekstin (tai jonkin muun sen kaltaisen tuotoksen) pyrkimys on vaikuttaa johonkin tai joihinkin, jolloin sillä saattaa olla yhteiskunnallista merkitystä, kuten rakenteellisen sosiaalityön tarkoitus on. Tästä näkökulmasta olosuhdeselvitystekstin voi perustellusti katsoa edustavan rakenteellista sosiaalityötä, sillä selvitysteksti luo osaltaan ”hyvän” ja ”ei-hyvän” tai ”oikean” ja ”ei-oikean” välistä rajanvetoa ja tulee siten mahdollisesti määrittäneeksi yhteiskunnan rakenteissa sitä, mikä käräjäoikeuden antamien huoltoriitojen ratkaisujen kautta muodostuu käsitykseksi oikeanlaisesta vanhemmuudesta. Perheessä, vanhemmuudessa ja reproduktiossa tapahtuneet muutokset pakottavat arvioimaan käsityksiä normaalisuudesta.

Koska perheoikeuden tuomarilla on mahdollisuus käyttää olosuhdeselvityksestä saatavaa tietoa tuomioistuimen ratkaisua punnitessaan, tulee myös olosuhdeselvitystyöntekijän punnita lausuntoaan huolella. ”(Työ)yhteisön vallitseviin lukemisen ja kirjoittamisen tapoihin sosiaalistutaan ja sosiaalistuminen on pitkälti kielellistä: sosiaalistutaan sanavalintoihin, annettuihin merkityksiin ja käsitteistöihin.” (Uljas-Rautio 2010, 152.) Rakenteellisessa sosiaalityössä vallan elementtejä pyritään valjastamaan toiminnan käyttövoimaksi, mihin esimerkiksi vaikuttamisen mahdollisuudet työssä perustuvat. Olennaista on yhteiskunnallinen lukutaito, vallan mekanismien tunnistaminen ja hyödyntäminen. (Pohjola ym. 2014, 243.)

Kriittisen reflektion analyysillä pyritään hahmottamaan implisiittisiä arvoja ja uskomuksia sekä tunnistamaan, miten nämä voivat olla uppoutuneina sellaisiin ajatuksiin ja ideoihin, jotka tukevat vallalla olevia valtasuhteita ja -rakenteita, tai vaihtoehtoisesti kuinka näitä työtä perusteltaessa ja järjeittäessä torjutaan. (Pekkarinen ym. 2023, 187.)

Sosiaalityöntekijällä on oikeus ja velvollisuus muuttaa työssään kohtaamiaan epäoikeudenmukaisia käytäntöjä (Banks & Gallagher 2019, 16). Rakenteellisessa sosiaalityössä kohdataan perustavalla tavalla sosiaalityön lähtökohtana oleva muutos ja muutoksen tuottamisen tavoite. Sosiaalityön eettisyyden kannalta on tärkeää avata sitä, minkä tai keiden muuttamiseen työssä suuntaudutaan. (Pohjola 2014, johdanto.) Rakenteellinen sosiaalityö määritellään kuuluvaksi laajempaan yhteiskunnalliseen tehtäväkenttään, jossa on kyse rakenteellisesta vaikuttamisesta tai yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttamisesta. Osallistuminen hyvinvoinnin strategiseen kehittämiseen tällaisen tiedontuotannon kautta kuuluu olennaisesti rakenteelliseen sosiaalityöhön. Sosiaalityön tietoa

siirretään yhteiskunnalliseen tietoisuuteen ja päätöksenteon tietopohjaksi hyödyntäen sitä vallan välineenä (Pohjola ym. 2014, 240).

8.2 Jatkotutkimus ja hyveet yhteiskunnallisen vallan käyttäjien näkökulmasta

Rakenteelliseen sosiaalityöhön vaikuttaa se, kuinka päätöksiä tehdään ja millaisia vaikutuksia niillä yhteiskuntaan eri tavoin on. Tämän voidaan katsoa olevan taistelua sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja toiminnan sosiaalisesta järjestyksestä, jolloin vaikutusta on sillä, kuinka tätä valtaa yhteiskunnassa käytetään ja kuka sitä käyttää. Käräjäoikeuden päätöksen ja olosuhdeselvityksen sanavalintojen ja lauserakenteiden on todettu vaikuttavan yhteiskunnalliseen käsitykseen esimerkiksi hyvästä vanhemmuudesta ja näin ollen sillä on vaikutusta myös yksittäisen ihmisen tai perheen elämään. Tuotetun tekstin voidaan siis katsoa olevan yhteiskunnallisen vallan käyttöä. Olosuhdeselvitystyöntekijän vastuulle jää lopulta ratkaista, mitä tietoja hän lopulliseen selvitykseen valitsee, kuinka niitä painottaa tai millä tavoin tekstissä ilmaisee. Sosiaalityöllä on merkittävä rooli toimia asiantuntijana sosiaalisen kehityksen hyväksi (Pohjola ym. 2014, 241).

Arvomaailma määrittelee sitä, mitä pidetään hyveinä. Toisin sanoen hyveiksi käsitettyjen asioiden voidaan ajatella heijastelevan yhteiskunnan arvoja. Erilaiset arvomaailmat myös painottavat erilaisia hyveitä. Ihmisten keskenään erilaiset käsitykset arvomaailmasta saattavat myös olla ristiriidassa keskenään. Hurtigin (2010, 15) mukaan ”olennaista on tulla tietoiseksi omasta ajattelutoiminnastaan, ja ajattelun suhteesta erilaisiin toimintoihin, valintoihin, tulkintoihin ja merkityssuhteiden rakentamisiin”. Yhteiskunnallisen järjestyksen voidaan ajatella liittyvän sosiaalisten suhteiden järjestykseen, joita ihmiset käyttävät, soveltavat ja muuttavat. Tällöin käytössä on ihmisten sosiaalinen, kulttuurinen ja koulutuksellinen pääoma. Näiden erilaisten pääomien voidaan katsoa olevan sidoksissa ihmisen tai perheen yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen asemaan. Nämä pääomat tulevat luoneeksi ihmisen sosiaalista identiteettiä eli ohjaavat ihmisen käyttäytymistä ja luovat siten sosiaalisia rakenteita. Näin ollen niillä voidaan katsoa olevan merkitystä ihmisen positiossa eli asemoitumisessa toimijuuteensa. Positiot ovat sosiaalisten rakenteiden tuotteita, mutta erilaisten käytäntöjen, toimintojen ja suhteiden systeemissä ne ovat samalla olennaisia sosiaalisten rakenteiden rakenneosia. Sosiaalityössä luodaan ja uusinnetaan erilaisia positioita, ja kyky hahmottaa niiden muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä voi avata uudenlaisia rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksia. Elina Pekkarisen (2014, 173) mukaan positiomallia soveltaen voi muodostaa käsityksen koko yksilön olemassaoloon, sosiaaliseen asemaan ja itseymmärrykseen kiinnittyvästä vaikutustekijöiden verkostosta ja käyttää sitä rakenteellisen sosiaalityön tukena.

”Itsenäisesti ratkaisuja tehdessä valintojen tekeminen edellyttää kypsyyttä ja perusteluja ja ajattelun tasoon kohdistuu erilaisia odotuksia” (Hurtig 2010, 15). *Hyveellisyys etsivää työtä ohjaavana eettisenä kompassina* -artikkelissa (Pekkarinen ym. 2023, 188) kohdattavien ihmisten ja työntekijöiden välisen valta-asetelman purkamista kuvataan siten, että työntekijät kertoivat tietävänsä, kenen vaikutusalueella ovat ja omaksuvansa tähän liittyvän position, mikä ilmenee kuvauksena tilan ja olemisen kunnioittamisesta. Anneli Pohjolan (2014, johdanto) mukaan sosiaalityön tehtävä on ”sekä palvella yhteiskuntaa tasoittaen sosiaalisia ongelmia että pyrkiä muuttamaan sen toimintoja ja rakenteita ihmisten hyvinvointia paremmin tukeviksi”. Pohjola (2014, 21) kääntää asetelmaa kehottaessaan asiakkaan asemoitumisen sijaan tai lisäksi ajattelemaan myös sosiaalityöntekijän asemoitumista. Hän kirjoittaa, että rakenteellinen sosiaalityö perustuu kriittiseen muutostyöhön työntekijän omassa työssä ja toimintaympäristössä. Hurtigin (2010, 13) mukaan omaan ajatteluun kohdistuva arviointikyky sisältyy ajattelun laatuun ja ajatteluprosessia ruokkiviin ja ylläpitäviin elementteihin.

Aulikki Kananoja (2023, 30) peräänkuuluttaa hyvinvointialueiden palveluihin valtakunnallista panosta *Talentia*-lehden kolumnissaan. Hän esittää, että sosiaalihuollon ja -palvelujen tietopohjan – tutkitun tiedon, toimintatilastojen ja kokemustiedon – vahvistamista, lainsäädännön ja ohjeiden implementoinnin parantamista, työn tarkoitusta ja sisältöä vastaavaa viestintää sekä alan vaikuttavuustutkimusta on pitkään laiminlyöty. Tietopohjan tuottaminen edellyttää kykyä ilmiöiden lukemiseen. Tutkija ei ainoastaan vastaanota tietoa vaan keskustele sen kanssa. Hurtigin (2010, 19) mukaan ”ajattelua vie eteenpäin myös ymmärrys siitä, että asiat eivät välttämättä ole sellaisia kuin yleinen mielipide väittää tai itse olemme tottuneet ne mieltämään”. Ajattelutyössä on oltava valmis tiedon koetteluun, kriittiseen tarkasteluun, perustelujen esittämiseen ja vaatimiseen sekä tiedon tuotantoehtoien avaamiseen: Johanna Hurtig (2010, 18) muistuttaa tiedon olevan paitsi faktaa, aina myös jonkun tai joidenkin tuotos.

Tutkielmani selvitti olosuhdeselvitystyöntekijöiden omaa kokemusta hyveiden käyttäjinä selvitystyöskentelyn eri vaiheissa pääosin ihmisen kohtaamisen kontekstissa. Yllä esitettyyn yhteiskunnallisen vallankäytön näkökulmaan peilaten jatkotutkimusaiheena olisi kiinnostavaa selvittää, kuinka olosuhdeselvitystyöntekijät kokevat hyveiden merkityksen yhteiskunnallisen vallankäytön näkökulmasta.

Mielenkiintoista olisi myös selvittää, pätsikö vastaavan kaltainen hyveiden käyttämisen kokemus olosuhdeselvitystyöntekijöiden lisäksi myös muissa sosiaalialan töissä riippuen siitä, ollaanko asiakkaan kanssa kasvotusten, kohtaamassa ihmisenä ihminen tai itsenäisesti työskennellessä kerätyn materiaalin parissa, jolloin työntekijän seurana ovat omat ajatukset.

Jatkotutkimuksen kannalta kiinnostava on myös hyveen käsitettä vastapainottava paheen käsite. *Hyveellisyys etsivää työtä ohjaavana eettisenä kompassina* -artikkelissa (Pekkarinen ym. 2023, 196) haastatellut sosiaalialan työntekijät ottivat kantaa hyveiden lisäksi myös paheisiin, koska ”hyveet sijoittuvat paheiden väliin”. Artikkelin mukaan haastateltavien hahmottelemista hyveistä ja paheista on tunnistettava rakenteisiin paikantuvia mekanismeja.

LÄHTEET

Aineistohallinnan suunnittelu 2023. Tampereen yliopiston ohje.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistohallinta/aineistohallinnan-suunnittelu/> Viitattu 20.5.2023.

Anderson, Sharon K. & Handelsman, Mitchell M. (2021) Positive ethics for mental health professionals: a proactive approach. Oxford, UK, John Wiley & Sons, Incorporated, 2. painos.

Autonen-Vaaraniemi, Leena (2012) Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 101-122.

Banks, Sarah & Gallagher, Ann (2009) Ethics in professional life – virtues for health and social care. Hampshire, Palgrave Macmillan.

Eronen, Tuija (2012) Äitiin liittyvät moraaliset jännitteet huostaan otettujen kerronnassa. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 123-145.

Forsberg, Hannele (2012) Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 7-21.

Fyysinen säilytys ja hävittäminen 2023. Tampereen yliopiston ohje.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistohallinta/fyysinen-sailytys/#havittaminen> Viitattu 20.5.2023.

Hautanen, Teija (2010) Väkiältä ja huoltoriidat. Tampere, Tampere University Press.

Helavirta, Susanna (2012) Koti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kuvaamana ja moraalisten kannanottojen kohteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 147-167.

Hurtig, Johanna (2010) Ajattelu ilmiöiden lukemisen taitona. Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen & Katriina Uljas-Rautio (toim.) Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet, Juva, PS-Kustannus, 12-43.

Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17(4), 296-331.

Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Hall, Christopher (toim.) (2017) Resposibilisation at the Margins of Welfare Services. London: Routledge. Luvut 1,2,3, sivut 1-56.

Kananoja, Aulikki (2023) Hyvinvointialue: palvelutehdas vai yhteisvastuun organisaatio? Kolumni Talentia-lehdessä 3/2023, 30.

Kiuru, Kaisa-Elina & Metteri, Anna (2014) Lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuus potilaskertomusaineistossa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti, (51)3.

Kvalitatiivisen datan käsittely 2023. Tampereen yliopiston ohje.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/kvalitatiivisen-datan-kasittely/> Viitattu 20.5.2023.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto.

Laakso, Riitta (2012) Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 25-44.

Laitinen, Merja (2010) Kontekstin ja teorian hahmottamisen taito. Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen & Katriina Uljas-Rautio (toim.) Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet. Juva, PS-Kustannus, 44-70.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.

Lastenvalvojalla asiointi 2023. Pirkanmaan hyvinvointialueen verkkosivut. [Perheoikeudellinen yksikkö - pirha.fi](#) Viitattu 3.10.2023.

Miksi aineistonhallintaa ja jatkokäyttöä 2023. Tampereen yliopiston ohje.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/miksi-aineistonhallintaa-ja-jatkokayttoa/> Viitattu 20.5.2023.

Olosuhdeselvitys 2023 A. Pirkanmaan hyvinvointialueen verkkosivut. [Perheoikeudellinen yksikkö - pirha.fi](#) Viitattu 3.10.2023.

Olosuhdeselvitys 2023 B. Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen verkkosivut. [Lastenvalvojen palvelut | Vantaan ja Keravan hyvinvointialue \(vakehyva.fi\)](#) Viitattu 3.10.2023.

Pekkarinen, Anna & Kiviranta, Joonas & Harinen, Mika (2023) Hyveellisyys etsivää työtä ohjaavana eettisenä kompassina. Teoksessa Pekka Karjalainen & Eeva Liukko & Heidi Muurinen & Satu-Mari Tolonen (toim.) Käytäntötutkimuksia sosiaalityön toimintamalleista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Sosiaalihuollon kehittämisohjelma, 185-200.

Pekkarinen, Elina (2014) Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014.

Pohjola, Anneli (2014) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014.

Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellisen sosiaalityön jäsentymisen. Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014.

Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellisesta sosiaalityöstä piirtyvä kuva. Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014.

Puroila, Anna-Maija (2010) Vuorovaikutuksen lukutaito. Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen & Katriina Uljas-Rautio (toim.) Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet. Juva, PS-Kustannus, 121-148.

Pösö, Tarja (2012) Epilogi. Teoksessa Hannele Forsberg & Jaana Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 169-173.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 75-97.

Närhi, Kati & Kannasoja, Sirpa & Kokkonen, Tuomo & Rantamäki, Niina & Ruokakangas, Santra (2023) Rakenteellista sosiaalityötä. Talentia-lehden artikkeli Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa. Talentia lehti, 6/2023.

Ruokolainen, Mervi & Ylinen, Tyyne & Ruotsalainen, Maarit (2018) Kohtaavatko työntekijöiden ja lähiesimiesten näkemykset hyvästä työntekijästä? Monimenetelmällinen tutkimus hyveistä ja odotuksista vaativassa ihmissuhdetyössä. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta – Faculty of Social Sciences, University of Tampere.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) (2010) Haastattelun analyysi. Vastapaino.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

Tietosuojaohje opinnäytetyön tekijälle 2023. Tampereen yliopiston ohje.

<https://www.tuni.fi/fi/opiskelijan-opas/kasikirja/uni/opiskelu-0/opinnaytetyot/tietosuojaohje-opinnaytetyon-tekijalle>. Viitattu 20.5.2023.

Tisdall, E. Kay M. (2017) Conceptualizing children and young people's participation: examining vulnerability, social accountability and co-production, The international Journal of Human Rights, 21(1), 59-75.

Tunnisteellisuus ja anonymisointi 2023. Tampereen yliopiston ohje.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tunnisteellisuus-ja-anonymisointi/> Viitattu 20.5.2023.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki, Tammi.

Tutkittavien informointi 2023. Tampereen yliopiston ohje.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tutkittavien-informointi/> Viitattu 20.5.2023.

Uljas-Rautio, Katriina (2010) Kirjoittamisen ja lukemisen taito. Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen & Katriina Uljas-Rautio (toim.) Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet. Juva, PS-Kustannus, 149-182.

Vantaan kaupungin perheoikeudellisen yksikön työkäytännöt ja sisäiset ohjeet 2018.

Vesa, S. ym. (2020) Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:52. Helsinki, Valtioneuvosto.

Ylinen, Tyyne & Ruokolainen, Mervi & Huhtala, Mari & Juhila, Kirsi (2021) Sosiaalityön hyveet - millaisia haasteita hyveiden mukainen toiminta sosiaalityössä kohtaa? Tampere University, Hyvinvointitieteet.

LIITTEET

Liite 1 A. Tutkimuskutsu

Hei!

Teen gradua olosuhdeselvitystyöskentelystä. Täyttäisitkö oheisen lomakkeen? Vastauksien käsittelyssä ei ilmene vastaajan tunnistetietoja.

Linkki lomakkeeseen:

<https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=r0Rp-nzM2EyRVMARMnmJEIChxTUycE1FhhTI2eJ6saBUMDIPTFFNWE03N0JPWUwzMVFDUzZHQVczRi4u>

Ohessa on myös tietosuojailmoitus.

Olisi hienoa, jos voisit lähettää vastauksesi 22. joulukuuta mennessä. Kiitos!

Ystävällisesti,
Anna Weissmann
anna.weissmann@tuni.fi

Liite 1 B. Muistutus tutkimuskutsusta

Hei,

ystävällisenä huomautuksena: ethän unohda täyttää lomaketta. Jos olet jo lähettänyt vastauksesi, voit jättää tämän viestin huomiotta.

Ystävällisesti Anna Weissmann

Liite 2: Tietosuojailmoitus**Opinnäytetutkimuksen tietosuojailmoitus****EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679), art. 12–14**

Rekisterin nimi	Hyveet olosuhdeselvitystyöskentelyssä. Hyveet ja moraalinen järkeily sosiaalityön arjessa olosuhdeselvitystyöntekijän näkökulmasta [pro gradu - tutkielma]
Päiväys	10.12.2023
Rekisterinpitäjä(t)	Anna Weissmann ***_*****, anna.weissmann@tuni.fi
Ohjaaja tai oppilaitoksen yhteyshenkilö	Paula Vasara Yliopistonlehtori (sosiaalityö) Tampereen yliopisto Linna **** / ***_***** paula.vasara@tuni.fi
Henkilötietojen käsittelytarkoitus ja käsittelyperuste	<p>Antamiasi vastauksia käsitellään olosuhdeselvitystyöskentelyyn liittyvässä opinnäytetutkimuksessa. Tutkimuksen pyrkimys on avata käsitystä siitä, kuinka lasten huoltoa, asumista ja tapaamista käsitteleviä perheoikeudellisiin huoltoriitoihin liittyviä käräjäoikeuden pyytämiä olosuhdeselvityksiä laativat (sosiaali)työntekijät kokevat hyveiden merkityksen omassa työskentelyssään.</p> <p>Vastauksien käsittelyssä ei ilmene vastaajan tunnistetietoja.</p> <p>Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Henkilötietojen käsittelyperusteena on:</p> <p>☐ suostumus. EU:n yleinen tietosuoja-asetus 6 artikla 1.a-kohta. Suostumuksen voi peruuttaa milloin tahansa ilmoittamalla tästä rekisterinpitäjälle. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta ennen suostumuksen peruuttamista suoritettun käsittelyn lainmukaisuuteen.</p>
Henkilötietojen säilytysaika	Aineisto säilytetään pro gradu -tutkimusta varten. Opinnäytteen valmistuttua aineisto tuhotaan. Siltä osin kuin ohjaajalla on pääsy aineistoon opinnäytetyön ohjaamista ja tarkastamista varten, ohjaajat ja tarkastajat käsittelevät aineistoa ainoastaan niin kauan kuin on tarpeellista työn hyväksymistä varten.
Rekisterin tietosisältö ja tietolähteet	Aineiston keruussa ei käsitellä vastaajan henkilötietoja. Aineisto kerätään anonyymillä kyselylomakkeella vastaajalta itseltään.
Henkilötietojen vastaanottajat	Henkilötietojasi ei luovuteta ulkopuolisille.
Rekisterin suojauksen periaatteet	Manuaalinen aineisto säilytetään lukitussa tilassa/kaapissa. Digitaalinen aineisto suojataan käyttäjätunnuksella ja salasanalla tai kaksivaiheisella käyttäjän tunnistuksella (MFA). Aineistosta poistetaan suorat tunnistetiedot.

Rekisteröidyn oikeudet	Tietosuojalainsäädännön mukaisesti sinulle kuuluu oikeus saada pääsy tietoihin, oikaista tietoja, oikeus tietojen poistamiseen (oikeus tulla unohdetuksi), rajoittaa tietojen käsittelyä ja vastustaa henkilötietojen käsittelyä. Jos haluat käyttää jotain oikeuttasi, ota yhteys rekisterinpitäjään.
Oikeus valittaa viranomaiselle	Sinulla on oikeus tehdä valitus henkilötietojen käsittelyä valvovalle viranomaiselle, jos epäilet henkilötietojasi käsiteltävän vastoin tietosuojalainsäädäntöä: tietosuoja.fi / sähköposti: tietosuoja@om.fi

Liite 3: Kysely: vastaajan informointiteksti, kysymykset ja taustakysymykset

Hyveet olosuhdeselvitystyöskentelyssä työntekijän näkökulmasta

Hyveet ovat niitä ihmisen ominaisuuksia, jotka tekevät hänestä hyvän ihmisen ja saavat hänet toimimaan hyvin ja eettisesti. Työntekijän hyveiden ajatellaan olevan vastaavasti niitä työntekijän ominaisuuksia, jotka saavat hänet toimimaan hyvin ja eettisesti työssään. Hyveiden ajatellaan takaavan toiminnan eettisyyden paremmin kuin eettiset periaatteet, arvot ja toimintaohjeet. Hyveiden mukainen toiminta on eettisesti kestävää toimintaa.

Kyselyn työkaluna käytän hyveen käsitettä brittiläistutkijoiden Sarah Banks ja Ann Gallagher määritelmien mukaan (*Ethics in professional life, virtues for health and social care* 2009).

Hoiva/huolenpito

Sisältää työntekijän vaikuttimen eli halun kohdata ihminen, sekä moraalisen hienotunteisuuden eli ymmärryksen siitä, kuinka omat toimmemme vaikuttavat toiseen ihmiseen. Vastuunottaminen ihmisestä itsestään ja hänelle tärkeästä asiasta. Toimivallan käyttö eli kelpoisuus ratkaista toisen ihmisen asia huomioimalla, kuuntelemalla ja empatiakyvyllä.

Kunnioittavuus

Ammatillinen kunnioittavuus sisältää muun muassa yksilöllisyyden, itsenäisyyden, arvokkuuden, luottamuksellisuuden, yksityisyyden, oikeuksien, arvojen ja velvoitteiden huomioon ottamisen vuorovaikutustilanteessa. Sitoutuminen pyrkiä tutustumaan ja ymmärtämään toisen ihmisen näkökulmaa.

Luotettavuus

Kyky luoda ammatillinen suhde ihmiseen ja ylläpitää tätä suhdetta. Työntekijän luotettavuutta ja vastuullisuutta ilmaiseva käytös.

Oikeudenmukaisuus

Sisältää sekä työntekijän henkilökohtaisen oikeudenmukaisuuden että sosiaalisen (yhteisön sääntöjen mukaisen) oikeudenmukaisuuden. Muista hyveistä poiketen tämä hyve ei liity niinkään ihmisten välisiin suhteisiin, vaan painotus on rakenteellisissa hyveissä; punnitaan samankaltaisuuksia suhteessa muiden ihmisten tilanteeseen.

Rohkeus

Pidetään hyveistä ihailtavimpana. Liittyy haavoittuvuuteen ja erehtyväisyyteen; erilaisten pelkojen voittamista. Saattaa sisältää toisinaan työhön liittyvästä protokollasta poikkeamista (työntekijän valinta esimerkiksi toivon luomiseksi tai päämäärään pääsemiseksi). Käytössä eri tavoin jokapäiväisessä arjessa sekä poikkeuksellisissa tilanteissa.

Rehellisyys

Voidaan katsoa liittyvän moraaliseen kykyyn muiden hyveiden käyttöön. Kyky yhdistää omat persoonallisuudenpiirteet ehjäksi kokonaisuudeksi. Kyky vastata muutoksiin ja muokata oman itsensä kokonaisuutta ammatillisia näkemyksiään päivittämällä.

1.Olosuhdeselvitystyöskentelyn alussa tapaavat selvityksen kohteena olevat lapsen vanhemmat ensimmäistä kertaa. Usein ensimmäinen tapaaminen on vanhempien yhteinen tapaaminen. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi luodaksesi luottamuksellisen ilmapiirin?

2.Tapaat vanhemmat myös yksitellen. Vanhempi saattaa puhua ikävästi toisesta vanhemmasta. Saatat joutua kuulemaan syytöksiä esimerkiksi väkivallasta tai hyväksikäytöstä toista vanhempaa kohtaan. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi pyrkiessäsi säilyttämään puolueettomuutesi?

3.Joissakin olosuhdeselvityksissä tapaavat myös lapsen ilman vanhempia. Lojalisuutensa takia lapsen saattaa olla hankala kertoa vanhemmistaan ja hän on jännittynyt. Toisinaan lapsi saattaa kertoa toisesta vanhemmasta asioita, joiden saatat arvella olevan hänelle etukäteen opetettuja. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi lasta suojataksesi?

4.Saatat samaistua johonkin olosuhdeselvitysprosessin osapuolesta: kotinne voivat olla samankaltaiset tai teillä on sama harrastus. Saatat kokea vastenmielisyyttä jotakuta osapuolta kohtaan tai arvonne eroavat täysin. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi säilyttääksesi ammatillisuutesi?

5.Olosuhdeselvitystyöntekijänä toimit neuvoo antavana viranomaisena, et päätöksentekijänä. Prosessin aikana saat paljon tietoa vanhemmilta, muilta viranomaisilta ja yhteistyötahoilta. Vastaanottamasi materiaalin tiedot voivat olla keskenään ristiriitaisia, mutta joudut niistä valitsemaan ja tulkitsemaan. Millaisia hyveitä koet käyttäväsi johtopäätöksiä selvitystekstiin kirjoittaessasi?

6.Työkokemus olosuhdeselvitystyöskentelystä

1-3 vuotta

4 vuotta tai enemmän

7.Tekemiesi olosuhdeselvitysten määrä vuodessa

1-3

4-8

9 tai enemmän